

WERKGROEP VOOR EEN RECHTVAARDIGE
EN VERANTWOORDE LANDBOUW

P.A. WERVEL, MUNDO B, EDINBURGSTRAAT 26 1050 BRUSSEL

Driemaandelijks tijdschrift

Erkenningsnummer P508018

Afgiftekantoor 1099 Brussel-X

België - Belgique
P.B.
1099 Brussel X
1/1761

Coöperatieve hennep

World Pesticide Resistance Prize

Stop de verwoestiging

met Cerrado-katern!

Wervelkrant

Nr 3 • september 2013

"Van echt lokaal verankerde handel wordt je niet schatrijk,
maar je verdient er je brood mee. Het is een passie. "

Robert Masson, akkerbouwer in Waals-Brabant

'Wervelkrant 13/3'

is krant 94 in het 23° Werveljaar.
gedrukt op kringlooppapier met plantaardige
inkten door De Duurzame Drukker op 1700
exemplaren. Digitaal verspreid naar 2300
mailadressen.

Adres Wervel VZW

MundoB
Edinburgstraat 26
1050 Brussel
Tel. 02/ 893.09.60
< info@wervel.be >
www.wervel.be

Verantwoordelijke uitgever :

Jeroen Watté

Layout: Tinne Van den Bossche

Coverfoto: Robert Masson is voorzitter
van de hennepcoöperatie Belchanvre (zie
interview pag. 7-9)

Missie Wervel VZW

*Wervel streeft naar een landbouw die lokaal
meerwaarden creëert, op economisch,
ecologisch, sociaal en cultureel vlak en die solidair
is met de rest van de wereld. Daarbij vertrekt ze
vanuit de universele waarden basisdemocratie,
rechtvaardigheid en verantwoordelijkheid. Wervel
beweegt consumenten, boeren en organisaties tot
samenwerking om die landbouw vorm te geven
via netwerking, campagnes en publicaties.*

Publicaties en kranten

Kranten en publicaties vind je op
www.wervel.be/publicaties
Jaarabonnement Wervelkrant: voor organisaties
min. 35 euro, voor individuen gratis.
Nieuw postadres? Stopzetting papieren krant?
zie www.wervel.be/nieuwsbrief

Gratis nieuwsbrieven: schrijf je in!

Schrijf je in op verschillende nieuwsbrieven
& krant via www.wervel.be/nieuwsbrief.
Zo ontvang je updates over de kemp-campagne,
agro-ecologie & agroforestry, eiwittransitie, fair
trade lokaal, landbouwbeleid, persberichten.
Ontvangers van de Wervelkrant kunnen bij
aankoop van de Wervelboeken en DVD's 10 %
verkrijgen.

U kan ons helpen!

Do mee met Wervel

Denk en werk mee op de manier die jou best
ligt. Lees hoe: www.wervel.be/doemee

Steun ons financieel

523-0803037-49 van Wervel VZW
IBAN - BE97 5230 8030 3749
BIC - TRIOEBBB

**Giften aan Wervel vzw zijn 45%
fiscaal aftrekbaar vanaf 40 euro
op jaarbasis - mededeling: GIFT**

- We roepen graag alle mensen, groepen en
organisaties op om ons **maandelijks/jaarlijks
een bedrag** naar eigen draagkracht te storten.
- **Schenken en legaten** vormen een andere
manier om Wervel mee te dragen. U kan Wervel
in uw testament laten opnemen voor een legaat of
schenking zonder dat uw erfgenamen benadeeld
worden. Met een duo-legaat bespaart u op
successierechten en laat u Wervel meegenieten
van dat belastingsvoordeel.
- Wervel is een project bij **Krekelsparen** van
Fairfin. Het erkenningsnummer is 94/0054.

Aanspreekpunten provincies

Vlaams-Brabant	Lus Mussche	016/53 26 95	lusmussche@skynet.be
Oost- Vlaanderen	Veerle Devaere	056/25 60 58	veerle.devaere1@telenet.be
West-Vlaanderen	Veerle Devaere	056/25 60 58	veerle.devaere1@telenet.be
Antwerpen	Cis Van Eyndhoven	03/664 55 02	m.vaneyndhoven@telenet.be
Limburg	Souliman Diraa	0499/620651	diraa.souliman@gmail.com
Brussel	Katrien Van Oost	02/893 09 60	katrien@wervel.be

Thema's en campagnes

landbouwbeleid	Frederik Claerbout	0486999325	fclaerbout@hotmail.com
grond	Ruben Segers	0474 88 40 69	ruben@kollebloem.be
energiegewassen	Jasper Wouters		jasperwouters2000@hotmail.com
agro-ecologie & agroforestry	Jeroen Watté	02/893 09 60	jeroen@wervel.be
Fair Trade lokaal (Lokaal, Eco & Fair)	Veerle Devaere	056/25 60 58	veerle.devaere1@telenet.be
kemp	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
zaadautonomie & gentechnologie	Louis De Bruyn	015/3303 53	louis.debruyne@telenet.be
soja	Luc Vankrunkelsven	02/893 09 60	luc@wervel.be
lokale eiwitvoorziening	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
WTO & voedselsoevereiniteit	Luc Vankrunkelsven	02/893 09 60	luc@wervel.be
diversiteit	Patrick De Ceuster	02/893 09 60	patrick@wervel.be
inspringtheater	Souliman Diraa	0499/620651	diraa.souliman@gmail.com
vorming en educatie	Veerle Devaere	02/893 09 60	veerle@wervel.be

Tenzij anders vermeld, valt de inhoud van de Wervelkrant onder Creative
Commons Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 2.0
België licentie. Overnemen mag voor niet-commerciële doeleinden, mits
naamsvermelding en zonder bewerkingen.

De Vlaamse overheid is niet verantwoordelijk voor de inhoud van
deze krant.

Inhoudstafel

colofon	2
EDITO Kemp	3
Agro-ecologie: met 9 miljard?	4
Aankondiging hennepweek	6
Kemp & agro-ecologie	6
Interview Robert Masson	7
Landbouwbeleid update	10
Vrijwilliger: Livia Corpas	11
Waarom ik Wervel steun	12
Cerrado-katern	13
World Pesticide Resistance Prize	21
Ziel van de landbouw	22
Vrijwilligers in actie	23
Cerrado-actie	24
ILVO: sojaschroot ≠ nevenstroom	26
FILM Muffinman	26
Boek Voedselparadox	27
FILM Soja, gifbonen uit Brazilië	28
Verslag klimaattactiekamp	29
ZUID-NOORD Parijs-Brazilië	30
Agenda	32

Kemp

toont dat er toekomst is voor de landbouw in Noord en Zuid

Onlangs legaliseerde Litouwen als laatste Europese land - dixit *The Financial Express* - de teelt van industriële hennep, of 'kemp' zoals we zeggen in Vlaanderen. Griekenland werd door de pers even niet bij Europa gerekend. Daar worstelt men nog altijd met het wetsvoorstel dat én kemp én marihuana uit de illegaliteit wil halen. In de VS kent men eenzelfde verwarde strijd. Enkele staten keurden cannabis al goed, maar het federale drugsagentschap ligt dwars. Niet alleen voor de drugsvariëteit, maar zelfs voor de cannabis die volledig vrij is van psychotrope activiteit.

In Zuid-Amerika is intussen een precedent geschapen. Het parlement van Uruguay keurde een wet goed die cannabis uit de illegaliteit haalt. Ook hier gaat het om beide variëteiten van cannabis. De internationale pers blokletterde prompt: "Uruguay drugsstaat". Zo zie je maar hoe we naar Latijns-Amerika kijken. Niemand bracht het verhaal van de industriële hennep die nu ook legaal geteeld kan worden. Nochtans geen onbelangrijk nieuwsfeit want dit is het eerste Latijns-Amerikaanse land dat industriële hennep officieel toelaat op de velden. Voor het leefmilieu in Latijns-Amerika zou dit een hele verademing kunnen betekenen. Het kan immers de problematische ggo-soja vervangen met meer kansen op duurzame ontwikkeling: betere prijzen voor de landbouwers, innovatieve voeding en ecologische materialen en ten slotte minder landbouwgif op het veld en in de lokale waterlopen. Het wordt uitkijken naar hoe de omringende soja-producerende landen reageren. Hopelijk kijken zij wel verder dan het drugsverhaal.

In België gaat de ontwikkeling van de kempketen traag maar zeker verder. Bij ons werd enkel industriële hennep gelegaliseerd. Boomkwekerij Houtmeyers experimenteert met kemp in mengteelt. Andere ondernemers sleutelen aan oogstmachines en ondernemers beginnen nu ook te investeren in de ontwikkeling van kemptoeepassingen in de bouw, de voeding, zelfs in composttoiletten.

Je vraagt je af waarom er zo weinig interesse van de overheid is in deze sector? Kemp biedt oplossingen voor verschillende milieuproblemen en kan kosten besparen. Bovenal kan de landbouwer er een eerlijk loon uit halen, indien er in de verwerking voldoende geïnvesteerd wordt. Kemp vraagt immers geen dure landbouwchemicaliën en creëert drie keer waarde: eiwitrijk zaad, hoogwaardig stro en een goede bodemzorg.

De redactie

Wie voedt 9 miljard mensen in 2050?

Over productiviteit en efficiëntie

"Kan je met agro-ecologische productietechnieken de wereld voeden?" Een vraag waarmee voorstanders van de gangbare landbouw steeds opnieuw twijfel zaaien ten aanzien van de toekomstmogelijkheden van biologische landbouw. Om nog maar te zwijgen over het potentieel van permacultuur. Nog een stap verder en agro-ecologie krijgt het stempel "elitair" opgekleefd, wegens "alleen geschikt voor wie grond of geld heeft". De mantra is dat je met agro-ecologie geen 7 miljard mensen kan voeden, laat staan de verwachte 9 miljard in 2050.

Ze wekken op die manier de indruk als zou de gangbare landbouw dit wel kunnen. Cijfers over de hoeveelheid opbrengst per hectare zouden moeten aantonen dat de groene revolutie en de agro-industriële landbouw succesvol is, en dat we daar verder moeten op inzetten. Meer chemie en vooral technologie zouden dé vooruitgang betekenen in de landbouw, de ogen zijn daarbij vooral gericht op het potentieel van genetisch gewijzigde gewassen.

Complexe vraagstukken kan je echter niet met een eenvoudig cijfertje beantwoorden. Willen we effectief 9 miljard mensen voeden in 2050, dan is meer nodig dan een stijgende graanoogst. Vooreerst is honger een politiek vraagstuk. Vandaag is er meer dan voldoende voedsel om de 7 miljard aardbewoners te voeden, en toch zijn er bijna 1 miljard hongerigen. In 2011 werd wereldwijd 2,3 miljard ton graan geoogst, waarvan slechts 46% gebruikt is om mensen te voeden. De rest ging naar de veestapel of naar biobrandstoffen. Landbouwproducten gaan naar diegene die ze kunnen betalen. Mensen hebben honger omdat ze arm zijn. In de eerste plaats moet de politiek dit armoedeprobleem aanpakken.

Kop in 't zand: wat je niet meet, telt niet mee

De sterke focus op de productiecijfers van een beperkt aantal gewassen is zelfs gevaarlijk. "Als er een voedselcrisis komt," stelde Masanobu Fukuoka in zijn legendarische boek *The One-Straw Revolution*, "dan is de oorzaak niet zozeer de ontoereikendheid van de natuurlijke productiviteit, maar wel het extravagante optreden van de mens zelf." De reden waarom de zogenaamde verbeterde landbouwtechnieken nodig lijken, is volgens hem, dat de natuurlijke balans van het ecosysteem dermate verstoord is geraakt door toepassing van diezelfde technieken, met als gevolg dat de bodem er uiteindelijk afhankelijk van is geworden.

Fukuoka (1913-2008) was een Japanse plantenziektkundige-boer-filosoof. Hij ontwikkelde een landbouwmethode die noch machines vergt, noch chemie. Jaar na jaar zag hij de bodem van z'n boomgaarden en akkers verbeteren. Zijn methode vergt minder werk en toch bleken de opbrengsten vergelijkbaar met de meest

© Yggdrasil, juni 2013

productieve Japanse boerderijen die gebruik maken van alle moderne technische know-how.

Het gangbare landbouwecosysteem daarentegen is als een drugsverslaafde, die overleeft op energievervlindende stikstofmeststoffen, aanvoer van fosformeststoffen en gebruik van schadelijke pesticiden. De gevolgen zijn gekend: aanhoudende uitputting van de bodem, verlies aan (bodem)biodiversiteit, aantasting van het grondwater. Dit is niet vol te houden. Indien het in 2050 niet zal lukken om 9 miljard mensen te voeden, dan zal dat zo zijn omdat we niet snel genoeg een radicaal andere weg zijn ingeslagen. Een weg waar externe inputs worden geminimaliseerd en het sluiten van de kringlopen vooropstaat.

De nutritionele output per oppervlakte

Het is niet evident om met de klassieke meetinstrumenten de opbrengsten van een biodivers agro-ecologisch productiesysteem te meten en te vergelijken. Bij voedselbossen en andere polyculturen oogst je op verschillende tijdstippen en oogst je verschillende gewassen. De opbrengst van het individuele gewas kan dan lager zijn dan bij een monocultuur, maar dat geldt niet noodzakelijk voor de totale output van alle gewassen samen. Dat blijkt ook uit onderzoek van Vandana Shiva¹. Zij bestudeerde meerdere cases, waarbij de nutritionele output van agro-industriële monoculturen telkens werd vergeleken met dat van biologische polyculturen. Cijfers werden verzameld over de opbrengst van de betrokken gewassen, maar ook van hun nutritionele waarde: eiwitten, koolhydraten, vetten en diverse vitaminen, mineralen en sporelementen. Niet alleen de totale opbrengst bleek hoger bij de biologische polyculturen, maar ook de nutritionele meerwaarde was veel gunstiger. Eén enkel gewas kan immers nooit alle essentiële nutriënten voor een evenwichtige voeding bevatten. Dat toont de absurditeit aan van 'oplossingen' zoals *Golden Rice*, een ggo-monocultuur met een hogere concentratie van één bepaald vitamine.

Efficiëntie van productiesysteem meten

Verder zeggen hoge productiecijfers niets over de efficiëntie van een voedselproductiesysteem en de mate waarin het zichzelf in stand kan houden. Door de aangerichte schade moeten we in de eerste plaats een inhaalbeweging doen om de bodems weer op punt te stellen én het ecologisch evenwicht te herstellen.

Organische stofopbouw is ook productie, ook al brengt het niet onmiddellijk geld op. Productie is dus meer dan het aantal ton verkoopbare gewassen dat een hectare oplevert. Een productiesysteem louter en alleen beoordelen vanuit een financieel-economische invalshoek is synoniem voor roofofbouw plegen op de toekomst. Wie op een duurzame manier wil produceren, zal rekening houden met de niet in geld uit te drukken waarde van de noodzakelijke humusopbouw, én de productie die noodzakelijk is voor het in stand houden van een evenwichtig ecosysteem. Dit laatste betekent onder meer dat je een deel van je opbrengst "opoffert" aan het ecologische systeem om het evenwicht te behouden.

Om zinvolle uitspraken te kunnen doen over de volledige opbrengst en de efficiëntie van een voedselproductiesysteem is bijgevolg een ander meetkader nodig. Opnieuw past een verwijzing naar Vandana Shiva, die al in de jaren '90 een aanzet gaf voor zo'n kader². Dergelijk kader documenteert de volledige agrobiodiversiteit van een landbouwbedrijf: planten, bomen en dieren. Het dient een indicatie te geven over de mate waarin die agrobiodiversiteit een bijdrage levert aan de opbouw en het onderhoud van de bodem en het in balans houden van het ecologisch systeem. De opbrengst van het verkoopbare gewas moet je plaatsen naast de eventuele bijkomende kosten voor de aankoop van externe inputs (grondstoffen, energie-input). Dergelijk kader zou aan de boer of tuinder een reëel beeld geven van de efficiëntie van zijn productiesysteem.

Esmeralda Borgo

¹ Shiva, (V.) & Singh (V.), Health per acre, organic solutions to hunger and malnutrition, 2011.

² Shiva, (V.), Towards a biodiversity-based productivity framework, ILEIA Newsletter, 1996, Vol. 12, No 3, p. 22.

³ www.wervel.be/fermedubec

⁴ www.wervel.be/davidblume

⁵ Holzer, (S.), Holzer's permacultuur, 2012.

Wat brengt dat op?

Over de productiviteit van permacultuur bestaan weinig gegevens in termen van "verkoopbare opbrengst". Vooreerst is het aantal permacultuurprojecten die maximale productiviteit nastreven met het oog op de commercialisering binnen het gangbare economische systeem eerder beperkt. Vanuit de permacultuurprincipes lijkt dit ook niet wenselijk, en is het beter om, indien het de bedoeling is om (een deel van de) opbrengst te verkopen, dit te doen via CSA of zelfpluksystemen, waarbij er een rechtstreeks contact is met en betrokkenheid van de consument.

De wetenschappelijke wereld laat permacultuur over het algemeen links liggen. Een uitzondering is het Franse Institut National de la Recherche Agronomique (INRA), dat eind 2011 startte met een drie jaar durend onderzoek op *la ferme biologique du Bec Hellouin*, in het Noord-Franse

departement Eure. De eerste tussentijdse resultaten³ lijken te suggereren dat een voltijdse kracht een volwaardig inkomen kan halen uit een groentenproductiesysteem in permacultuur op 10 are (1000 m²).

Recent verscheen een getuigenis van de Amerikaan David Blume, die 9 jaar permacultuurboer is geweest. Op amper één hectare, waarvan de helft uit terrassen op een heuvel van 35° bestond, produceerde hij voldoende voedsel om meer dan 300 mensen (via CSA) te voeden, 49 weken per jaar⁴. Dat toont het potentieel aan van permacultuur om mooie resultaten te realiseren op moeilijk bewerkbare gronden. Op het Krameterhof van Sepp Holzer in de Oostenrijkse Alpen is dat ook te zien. Holzer creëert via allerlei technieken microklimaten die toelaten om tot op 1500 meter hoogte een veelheid aan fruitbomen en zelfs veeleisende appelsoorten als Golden Delicious goed te laten gedijen⁵.

2^e hennepweek 14 tot 22 sept

Zoek je nog een broek of een vleesarme maaltijd? Ga je bouwen of heeft je huid verzorging nodig? Wacht nog even tot de hennepweek, want vele kempproducten worden met korting aangeboden in september.

Voor diegenen die willen kennismaken met de teelt, die willen weten hoe ermee gebouwd wordt of hoe het in het modernste composttoilet wordt toegepast, is er een ruim aanbod aan geleide bezoeken en cursussen.

Volg ons op facebook voor meer details over de week

www.facebook.com/drugsvrij

Het voorlopig programma

- 14/9 Demonstratie oliepers en kempbrood (Ophasselt)
- 15/9 Open velddag te Nieuwerkerken
- 16/9 Werfbezoek kempblokken Chanvri bloc (Namen 10u, 14u, 16u)
Bezoek aan kemphuis (Boutersem 14u, inschrijven!)
- 17/9 Werfbezoek met kempkalk in bulk (Kontich)
- 18/9 Werfbezoek met kempblokken Isohemp (Boutersem)
- 19/9 Studiedag Grow2Build met veldbezoek, werfbezoek en bezoek aan verwerker (West-Vlaanderen, inschrijven!)
- 21/9 Cursus bouwen met kempkalk (Gent, inschrijven!)
- 22/9 A'pen boert: landbouwbeurs; verkoop van kempproducten; knutselen met kemptouw en kemppapier

Naast deze activiteiten is er **korting** tijdens de hele hennepweek bij volgende **winkels**:

Origin'O (voeding) - Ecolana, Halle (kempgaren) - Biobome, Leuven (kemp isolatiematten) - Hempmade, Leuven (kledij en accessoires) - O'zon, Gent, Brugge en Antwerpen (kledij) - Hempie, Antwerpen (kledij en andere producten) - OzFair, Brussel (kledij) - Ethika, Brussel (kledij) - Meer dan Mooi, Geel (kledij) - Narmada, Dendermonde (kledij)

Wervel stapt ook naar **minister Schauvliege** om te vragen het gebruik van kemp in de bouw te ondersteunen. De besparingen op het vlak van CO₂-uitstoot zijn immers veel groter dan voor de huidige generatie passiefhuizen.

Olivier Beghin met Isohemp kempkalkblokken

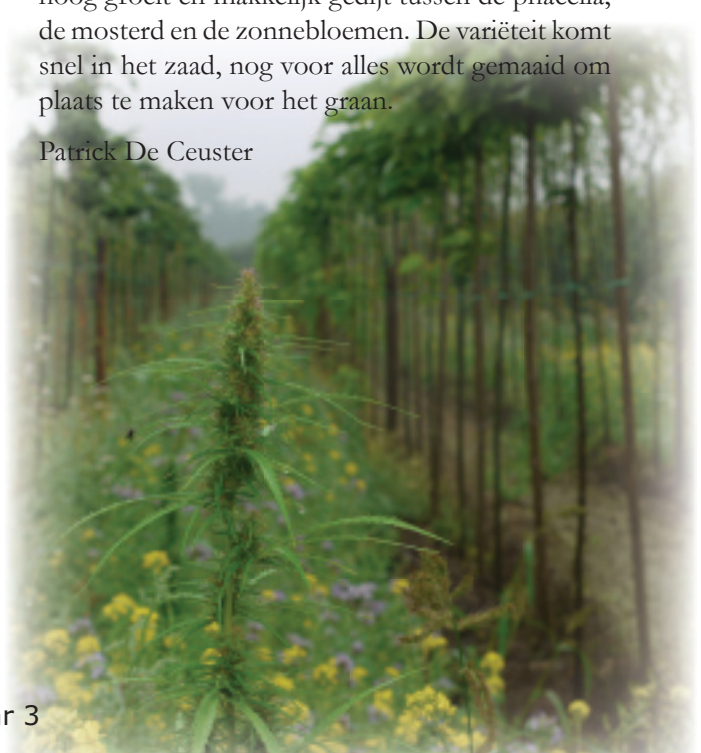
Kemp en agro-ecologie

Kemp is een van de oplossingen voor de huidige landbouwcrisis. Hoewel in monocultuur gezaaid, draagt de teelt positief bij aan de biodiversiteit. Dat kan van niet veel teelten gezegd worden. Maar de landbouw van de toekomst zet uiteraard ook in op mengteelten om het lokale agro-ecosysteem maximaal te ondersteunen en op deze manier een gezonde en stabiele productie te verzekeren. Kemp blijkt ook te passen in agro-ecologische productiemethoden op grote, moderne bedrijven.

Boomkwekerij Houtmeyers past al meer dan 30 jaar agro-ecologie toe op het bedrijf. Sinds dit jaar is ook kemp daarin geïntegreerd. Tussen de bomenrijen zaait Louis Houtmeyers al sinds jaar en dag een mengsel van groenbemesters in dat vogels en kleine knaagdieren van voedsel voorziet. In het najaar wordt het mengsel gemaaid en vervangen door een wintergraan. Op die manier kan de bodem niet alleen makkelijker bereiden worden in het voorjaar, maar de lokale fauna zorgt voor een agro-ecologisch evenwicht dat plagen en ziektes voorkomt. Voorkomen blijkt niet alleen beter dan genezen, maar ook goedkoper: "Vroeger moesten we om de tien dagen insecticide sproeien tegen de taxuskever omdat de larven grote schade toebrechten aan de boomwortels. Nu zaaien we twee keer. Dat komt ons voordeliger uit en we hebben geen last meer van de taxuskever."

De Wervelkrant bracht Louis op het idee om aan het zaadmengsel ook kemp toe te voegen, dat heel geliefd is bij vogels. Finola is een variëteit die niet hoog groeit en makkelijk gedijt tussen de phacelia, de mosterd en de zonnebloemen. De variëteit komt snel in het zaad, nog voor alles wordt gemaaid om plaats te maken voor het graan.

Patrick De Ceuster

Coöperatie helpt hennep uit de startblokken

Interview met Robert Masson van Belchanvre

Robert Masson baat met enkele collega's een akkerbouwbedrijf uit van 300 hectare. Ik tref hem aan terwijl hij in Lichtervelde aan een machine sleutelt voor Belchanvre, de coöperatie die hij mee oprichtte. Doel: de hennepafzet vooruithelpen. Robert was bij de eersten in België om zelf hennepolie te produceren, samen met zijn vrouw, die hem via een herboristen-cursus op het idee van hennep bracht. Sindsdien is hennep uit de startblokken geschoten.

Wat doe je met deze machine? Wel, het hennepstro bestaat uit vezels (de buitenkant van de stengels) en de scheven (het sponsachtig weefsel binnenin). Die moet je van elkaar scheiden, en dat gebeurt in een defibratiefabriek, die de stengels kraakt en eraan trekt. De stukken stro mogen voor de fabriek niet langer zijn dan veertig cm. Als we de stengels dus oogsten, moeten we proberen om ze allemaal op dezelfde lengte te krijgen. We hebben een maïs oogstmachine genomen en die aangepast, om alles op gepaste lengte te brengen en in vierkante balen te persen, niet in ronde. Ten eerste omdat vierkante efficiënter zijn in het transport: een vrachtwagen kan dan 20 ton vervoeren. En ten tweede omdat ze drie keer meer renderen in de fabriek. De ronde balen verdwijnen bijna overal, want de vierkante laten je toe met minder energie dubbel zo snel te werken. De oogstmachine wordt zo ontworpen dat ze ofwel de volledige stengel kan oogsten ofwel de stengel die overblijft nadat het zaad werd geoogst. Er bestaan ook machines die alles in één keer doen, maar die zijn heel duur en het stro en het zaad komen er licht beschadigd uit.

Wat is de bedoeling van Belchanvre?

Het is een landbouwerscoöperatie die de hennep in België nieuw leven wil inblazen. De coöperatie telt 51 leden die samen bijna 230 hectare hennep telen in België. Het grootste areaal staat in Wallonië, maar in Vlaanderen telen ook drie landbouwers ongeveer 3,5 hectare. Onze coöperatie staat open voor nieuwe leden. Zo werd vorig jaar voor Inagro gewerkt, en werden Vlaamse telers geholpen bij de afzet. Het doel van Belchanvre is om de verwerking van het stro zelf in handen te nemen en een fabriek op te starten die de vezels van de scheven scheidt. De vezels worden in loten aangeboden op basis van de kwaliteit, die afhangt van de gebruikte variëteit enerzijds en de hoeveelheid roten en het moment van oprapen anderzijds. Voor textiel, papier, plasturgie, verkopen we in functie van de kwaliteit die gezocht wordt door de afnemers. En de scheven worden in verschillende categorieën verdeeld: voor gebruik als strooisel of kempkalk. Wat overblijft is het stof, dat ideaal blijkt voor gebruik in de pluimveehouderij, of voor landbouwers die hun drijfmest vaster willen maken.

Wat zijn op dit moment de meest interessante afzetmarkten voor kemp?

In de bioteelt is er interesse door de hoge prijs van het zaad, momenteel minimum €1200/ton. Je oogst er 1 tot 1,2 ton per hectare van, dus dat dekt alle teeltkosten. Je kan het zaad pellen, maar in heel Europa zijn er slechts drie die dat doen. In Canada heeft men een heel goed product omdat ze al 25 jaar bezig zijn. Ze maken er zelfs hennepmelk van, zoals we hier de rijst- en sojamelk kennen. De Canadezen doen niets met het stro, ze laten het stro liggen, en zaaien nadien direct in. Da's wel beter voor de bodem. Bij ons mikken we toch op stro. Momenteel is de gangbare prijs voor hennepstro €130/ton (ter vergelijking: tarwestro kost €40/ton) en je oogst er ongeveer 8 ton van. Voor de

“Met zo’n korte rotaties als hier in Vlaanderen zijn we de landbouwbodems volledig naar de vaantjes aan het helpen.”

vezel moeten we mikken op textiel, dat brengt het meest op. Er zijn goede contacten met een textielproducent, die interesse heeft om het hennepstro met biolabel te kopen, omdat de vraag naar biotextiel toeneemt. Je kan de vezel ook kwijt in papier, isolatiemateriaal (hennepmatten), composietmaterialen, enzovoorts. De scheven zijn zeer fijn, zeer absorberend en nemen enorm goed geuren op. Ze worden gebruikt als strooisel in de paardenhouderij, of voor hamsters, kuikens, of zelfs rundvee wanneer er problemen opduiken door het stof in gangbaar stro. Maar de beste prijs voor de scheven krijg je voor de kempkalktoepassingen in de bouw.

Wat denk je van hennep in de veevoeding? Wel, ik denk dat er nog onderzoek nodig is op dat vlak. Maar zo’n eiwitrijk product is zeker interessant. Natuurlijk heeft het zaad voor directe menselijke consumptie meer toegevoegde waarde, maar wat mensen vergeten vaak dat een afgewerkt product voor menselijke consumptie veel dure tussenstappen vergt: het persen, de flessen vullen, pellen, verpakken, marketen. Bij veevoerders zijn de tussenstappen veel goedkoper, dus het potentieel moet zeker onderzocht worden.

Hoe past hennep in de teelt-rotatie? Als je de hennep oogst voor de vezel en de zaden, oogst je het zaad in de late zomer en kan je het stro niet oprapen voor januari-februari. Dan kan je - als de condities goed zijn - de gemaaide hennep een keer omdraaien, en een paar dagen nadien haal je hem binnen. Daarna kan je dan zomergranen inzaaien, bieten, witloof, maïs, prei, enzovoort. Als je vezels van topkwaliteit wil hebben, en alleen voor de stro-oogst zou gaan, dan kan je in september maaien, laat je even roten op het veld, keer je het nog eens om en breng je het droog stro binnen in balen na de tweede helft van september. Nadien kan je dan wintergewassen inzaaien. De landbouwers die hennep gaan aanwenden in het kader van de vergroening van het Gemeenschappelijk LandbouwBeleid, zullen enkel voor het stro gaan, omdat ze eind september het veld vrij willen. Zij zullen kiezen voor de variëteit Santica omdat die de beste vezelkwaliteit geeft.

Hoe zie je de evolutie op termijn? Belchanvre mikt op een verdubbeling van het areaal tegen 2015, dus 500 hectare hennep. Dat is wat de fabriek aankant. We willen zoveel mogelijk streven naar kwaliteitsvezel voor textiel. Op het vlak van de scheven, is er ook vraag naar lokale productie die de Poolse of Franse bevoorrading kan vervangen, ook omdat het label ‘geproduceerd in België’ bepaalde verkopers aanspreekt. Ook in de plasturgie, bijvoorbeeld voor terrasplanken, zijn er mogelijkheden, maar we moeten ook concurrentieel blijven en daarvoor is de petroleum is nog te goedkoop. Maar als ik zie hoe die sector investeert in gronden in Roemenië, dan is dat ook niet om voedsel mee te produceren, dan gaat dat over agrobrandstoffen, producten met hoge toegevoegde waarde. Kleinere landbouwers daarentegen, zullen opnieuw de coöperatieve spirit moeten vinden, want iedereen investeert in materiaal in zijn hoekje. Binnen tien jaar zullen er velen de boeken moeten dichtdoen. Ik schrik soms als ik zie hoe sommige landbouwers overinvesteren in machines om 50 of 60 hectare te bewerken.

Hoe kijk je naar het ecologische aspect van hennep? Met zo’n korte rotaties als hier in Vlaanderen zijn we de landbouwbodems volledig naar de vaantjes aan het helpen. Je ziet duidelijk dat de bodemstructuur kapot gaat bij de oogst van prei bijvoorbeeld. Landbouwers vertellen mij enthousiast dat de hennepwortels tot 1,10 meter diep gaan, stikstof bovenhalen en koolstof aanbrengen, maar ik zeg hen dat het niet gaat verbeteren met één keer hennep te zetten, we zullen elke 4 à 5 jaar moeten terugkomen: koolstofopbouw is een werk van lange adem. Ik let zelf ook op het humusgehalte: vroeger hielp ik een landbouwer die stro te kort had door hem wat stro te geven, maar als ik dat blijf doen, dan moet ik meer fosfor bijkopen, dus doe ik dat nu niet meer. Nu Europa heeft beslist te vergroenen, zou ze moeten consequent zijn. En met kemp kan dit. Je kan tegelijk CO₂ fixeren en telen zonder chemische inputs. Ook met luzerne, maar dat zullen enkel veehouders doen, en bovendien zal luzerne die niet bespoten wordt, veronkruiden. Ik hoop dus dat kemp toegelaten wordt in het kader van de vergroening.

Zal in dat geval het areaal fors toenemen? Dan kunnen we makkelijk tot 1500 hectare komen, en dan kunnen er een paar verwerkingsfabrieken bijkomen. Sommige mensen vragen zich af, waarom dan niet één grote fabriek bouwen? Wel omdat al diegenen die een grote fabriek hebben gezet, nu financieel aan de grond zitten. Want het gaat niet elk jaar even goed, en het is niet omdat het nieuw GLB iets zou beslissen, dat het zo blijft tot 2020. In 2018 wordt het misschien al herbekeken. Laat ons dus proberen om stabiel en rendabel te telen, zonder nood aan GLB - we kunnen ervan profiteren om de zaak op te starten, uiteraard - en te zien hoe het evolueert. Zo’n fabriek kost 2 miljoen euro, als er nood blijkt aan een tweede fabriek, dan komt er een tweede, gedecentraliseerd, dichter bij de plaats waar de hennep geteeld wordt, maar die kost nog altijd vier keer minder dan een grote installatie. Ik heb kleine installaties bezocht, van een vijftal landbouwers die vijftig hectare zetten. Je wordt er niet schatrijk van, maar da’s echt lokaal verankerde handel, ze verdienen hun brood ermee, het draait, het is een passie en zo werkt het. Zo heb je in Frankrijk een handvol groepjes, die op rendabele manier hennep telen. Maar daarnaast heb je de grote installaties, zoals Agrofibre, die een fabriek gezet hebben van 14 miljoen euro, die 6000 hectare nodig hebben om op normaal rendement te draaien. Maar ze geraken daar niet aan, omdat ze vergeten de landbouwer een deftig inkomen te garanderen. Dus doen landbouwers het één of twee jaar en dan stopt het.

Hoe zit het met het inkomen in de akkerbouw? We hebben twee goede jaren achter de rug in de akkerbouw waarin de prijzen van tarwe en suikerbieten goed meevielen. Dit jaar dalen de prijzen weer, van bieten bijvoorbeeld ging 30% af, met tarwe zaten we vorig jaar aan bijna €240/ton, dat zakke naar €165. Op die manier gaan we

vlug veel geld verliezen per hectare, en dat brengt zaken in beweging. Recent kwam erop de landbouwbeurs van Libramont - waar ik de stand van Belchanvre bemande - een boer die zei dat ze zoveel gingen verdienen dit jaar, maar ik vertelde hem dat hij rekende aan de prijs van vorig jaar. We hebben dan snel een berekening gemaakt, en er bleef niets over op het einde. Hij verloor geen geld, maar verdiende ook niets. Twee uur later kwam hij terug met vijf landbouwers, waaronder ook een oudere boer. Dat deed me plezier want over het algemeen hebben de ouderen zo hun eigen ideeën. Hij vroeg of ik het was die zijn collega die berekening had uitgelegd. "Eindelijk", zei hij, "toch iemand die kan tellen, want hier loopt precies niemand rond die kan tellen".

Kan kemp zorgen voor een eerlijk inkomen? Om een coherent inkomen te behalen, moet je 8 ton hennepstro per hectare kunnen oogsten, met een prijs van €160/ton. Da's als je

alleen voor het stro gaat. Op dat moment kan je een netto-marge van €500/hectare behalen. Als je voor zaad en stro gaat, kan je die marge verhogen met €200 à €220, en als het bio is, met nog veel meer. Als de prijs van tarwe nog een tijdje even hoog blijft, wat mij zou verwonderen, kan je dit jaar uitkomen op €500/hectare. Zonder pacht.

Wat vind je van het idee van lokale fairtrade? Het is één van de waarden die ik ook in Belchanvre verdedig. Eerst en vooral dat Belchanvre eigendom blijft van de coöperanten en dat de inkomsten naar hen terugvloeien binnen een paar jaar. We moeten Belchanvre in eigen handen houden, en niet één of twee tussenpersonen gaan verlonen zoals vandaag in de graanhandel gebeurt. Dat heeft geen zin. Sommigen zeggen dat we dat niet zullen bereiken, maar ik ben overtuigd van wel. De coöperanten moeten gewoon bewust kiezen om buiten het systeem te blijven.

Er zijn toch veel ex-coöperatieven die de spirit van de coöperatie kwijtraakten en verworpen zijn tot multi-nationals? Omdat ze zich laten opeten hebben, want in een coöperatie zit altijd een kern van coöperanten die alles groot willen zien. En dat is goed vanuit het standpunt van ontwikkeling, maar op een gegeven moment raak je de controle kwijt want in het begin was je maar een kleine producent, die geabsorbeerd werd door een grotere speler. En dan is het gedaan, dan heb je niets meer te zeggen. Er zijn nu 51 coöperanten en ik zei hen: het zou ideaal zijn dat iedereen €5000 neerlegt, dan hebben we genoeg bankgarantie om de fabriek op te starten. "Wablijf? Zoveel!" Nochtans vraag ik hen dat geld voor een project dat ze kennen, met een doel, met een marktperspectief, en ze vinden het te veel. Als je eigenaar bent van een bietenquotum van 500 ton, dan heb je een sociaal aandeel in de suikerfabriek. Ze hebben je nooit gevraagd om dat te betalen, ze hebben het gewoon gezegd: we hebben sociale aandelen nodig en ze nadien in mindering gebracht van hetgeen je jaarlijks voor de bieten gekregen hebt. Vandaag zit in dat potje 360 miljoen Belgisch geld! En wie haalt daar voordeel uit? Südzucker in Duitsland en ze investeren in fabrieken die niets met suiker te maken hebben, omdat ze erachter gekomen zijn dat er andere dingen zijn die beter betalen. En die investering gebeurt met jullie geld! En wat doen jullie? Jullie zeggen niets. Da's toch aberrant? Ik ben bevriend met de Belgische directeur daar en die zei me dat ik zulke dingen niet moet vertellen aan de boeren. Maar het is toch waar? Bovendien hebben Belgische landbouwers maar 1,98% van de aandelen, en de Duitse collega's 48,5%. Als morgen het quotum valt, zullen die voorrang krijgen. Hoeveel zullen hun aandelen nog waard zijn? Nee, ik heb mijn quotum verkocht. Ik wil geen werknemer zijn van Südzucker. In elk geval als je geen 70 ton bieten oogst, verlies je geld. Het vraagt enorm veel inputs: NPK, 4 keer spuiten met herbicide, 2 keer met fungicide, het zaad wordt 12% duurder, de prijs zakt met 30%. Het sop is de kool niet waard.

Interview: Jeroen Watté

Meer info:
www.belchanvre.be (coöperatie)
www.purchanvre.be (lokale hennepverwerking tot olie, zaden en meel)

Landbouwbeleid Hervorming GLB

Belangrijkste veranderingen

Eind juni bereikten de drie Europese entiteiten (Commissie, Parlement en Raad) een politiek akkoord over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid 2014-2020. Het nieuw GLB moet de Europese landbouw economisch slagkrachtiger maken en tegelijk bijdragen aan Europese duurzaamheidsdoelstellingen (EU2020). We zetten de belangrijkste veranderingen even op een rijtje:

- ▶ Geleidelijke convergentie van directe inkomenssteun tussen verschillende sectoren en lidstaten. Iedere boer moet op termijn dezelfde subsidie per hectare ontvangen.
- ▶ 30% van directe inkomenssteun wordt gekoppeld aan vergroeningsmaatregelen
- ▶ Jonge boeren krijgen extra inkomenssteun
- ▶ Inkomenssteun enkel voor de "actieve" landbouwer
- ▶ 2% gekoppelde steun voor de teelt van eiwitgewassen
- ▶ Mogelijkheid voor lidstaten om kleinschalige boeren extra te ondersteunen
- ▶ 30% van de middelen voor plattelandsontwikkeling gekoppeld aan klimaat- en agromilieumaatregelen
- ▶ Afschaffing van de melkquota in 2015 en van de suikerquota in 2017, mandaat voor bepaalde sectoren (waaronder zuivel) om collectief te onderhandelen over prijs en volume

grootschaligheid en maximalisatie ondersteunen; de vrijwillige extra steun voor kleinschalige landbouwers is een armzalig doekje voor het bloeden.

De volatiele vrije markt wordt gezien als een gegeven dat ondergaan moet worden. Landbouwers kunnen rekenen op compensaties bij extreem slechte marktomstandigheden, maar structurele maatregelen om de prijsvolatiliteit aan te pakken blijven uit.

Zo blijft het GLB een neoliberaal instrument om recht te trekken wat krom is: landbouwers produceren bulkvoedsel voor de interne en wereldmarkt onder de kostprijs en worden gecompenseerd met subsidies. Zo worden meer en meer boeren naar de exit gedreven. De kans om autonome, kleinschalige, duurzame en lokale landbouw te ondersteunen wordt in dit GLB gemist.

Vrijhandelsakkoord EU – VS (TTIP)

Vorige maand startten de onderhandelingen tussen de EU en de VS (TTIP) voor een enorm vrijhandelsakkoord over verschillende sectoren. EU-Commissaris voor Handel Karel De Gucht, en met hem vele multinationale ondernemingen, schuimbekt wellicht bij het idee van een eengemaakte markt tussen beide handelsgrootheden, maar voor de Europese landbouwsector dreigt een akkoord hoe dan ook niet minder dan een ramp te worden.

Het feit dat de onderhandelingen in het grootste geheim gevoerd worden doet niet veel goeds vermoeden en is ronduit ondemocratisch.

Door gelijkenschakeling (equivalency) van de Europese en Amerikaanse productieregels krijgen we binnenkort misschien wel Amerikaanse ggo's en antibiotica- en hormonen vlees door de strot geduwd. De schrapping of significante daling van importtarieven voor vooral granen en rundsvlees dreigt de Europese graan- en veetelers volledig uit de markt te duwen door het gigantisch verschil in schaalgrootte en soepelere milieu- en dierenwelzijnregels. Het wilde westen dreigt compleet te worden als Amerikaanse bedrijven via TTIP het recht verkrijgen om Europese staten voor een handelsrechtbank te dagen indien zij hun handelsbelangen beschadigd zien door al te strenge milieu- en gezondheidswetgeving. Europees Parlementslid Bart Staes becijferde dat de Europese landbouw zelfs op macro-economisch vlak niets te winnen heeft bij dit akkoord (0,27 à 0,48% groeiverwachting). Op sociaal vlak staat de kleinschalige landbouw in Europa meer dan ooit op de helling en zal de Europese consument nog meer (ongezonde) eenheidsworst te slikken krijgen.

Bovendien, door de nog op til staande vrijhandelsakkoorden met Canada en Mercosur, zal Europa overspoeld worden door laagkwalitatieve graan- en vleesproducten van het Amerikaanse continent. De vrijhandelsakkoorden druisen dus volledig in tegen de GLB-doelstelling om de Europese landbouw economisch slagkrachtiger te maken.

Belgische banken speculeren met voedsel

In een rapport stellen zes ngo's de betrokkenheid van Belgische banken bij voedselspeculatie aan de kaak. "Zowel Axa, Belfius, ING, ABN Amro, Deutsche Bank als BNP Paribas Fortis lieten en laten Belgische spaarders intekenen op fondsen die zich inlaten met voedselspeculatie", stelt het rapport. Er is sprake van 28 grondstoffenfondsen voor een totaal bedrag van 3,7 miljard euro particulier spaargeld, en nog een veelvoud van dat bedrag aan bankinvesteringen en institutionele be-

Met dit akkoord werd duidelijk dat, ondanks het Verdrag van Lissabon, het machtscentrum van Europa nog steeds in de lidstaten ligt. De heikele punten in het GLB, zoals de vergroeningsmaatregelen, werden handig omzeild door veel flexibiliteit in de implementatie van het GLB aan de lidstaten toe te kennen. Er is een gegronde vrees dat de lidstaten, onder invloed van de agro-industriële lobby, zullen kiezen om de gevestigde belangen te beschermen, wat weinig zal bijdragen aan een werkelijke verduurzaming van de Europese landbouw en al helemaal niet zal tegemoet komen aan de gigantische uitdagingen rond pesticidegebruik, overbemesting en agrobiodiversiteitsverlies.

Het niet-plafonneren van de inkomenssteun is een grote overwinning voor de agro-industrie. Het gros van de steun blijft zo

“Het wilde westen dreigt compleet te worden”

leggingen. Voedselspeculatie destabiliseert globale voedselmarkten en houdt vooral desastreuze gevolgen in voor ontwikkelingslanden, waar een stijging van de voedselprijzen een onmiddellijke impact heeft op het gezinsinkomen.

Spaarders zijn zich dikwijls niet bewust van het feit dat met hun geld aan voedselspeculatie wordt gedaan. De zes ngo's eisen dan ook een strenge nationale en internationale regelgeving om deze praktijken onmogelijk te maken. Ze wijzen er ook op dat de regering

zich in haar regeerakkoord engageerde om voedselspeculatie aan te pakken.

Download het rapport op www.ikgroeimee.be

Benny Van de Velde

Vrijwilliger in de kijker

Livia Corpas★

Wervel is een beweging die wordt gedragen door vrijwilligers. Zoals de Braziliaanse Livia Corpas, werkzaam in het Cerradoteam.

Braziliaanse Brusselaars na overleg met de top van de landbouw-administratie over het belang van de Cerrado-savanne in Brazilië

Hoe kwam je in contact met Wervel?

Tijdens Europalia Brasil in 2011. Toen ik bij Club.Brasil in de Kunstberg zat, zag ik het boek “Brazilië-Europa in fragmenten?” van Luc Vankrunkelsven. Vanaf dat moment begon ik Luc zijn werk te volgen omdat hij iets over mijn land te vertellen had dat nieuw voor mij was. Iets dat de inwoners van Rio de Janeiro niet echt bezighoudt; de problematiek van ons platteland, de ontbossing van de Cerrado, de vernietiging van de biodiversiteit en samenleving, alleen tot voordeel van een kleine groep van grote bedrijven. Op die manier kwam ik in contact met Wervel, en zo maakte ik kennis met een nieuwe en bredere wereldrealiteit die ik nu probeer te ontcijferen en te begrijpen.

Wat motiveert je precies om je voor Wervel in te zetten?

Terwijl ik Lucs boek las, besepte ik enerzijds dat er iets aan de gang was in mijn land waarvan ik totaal niet op de hoogte was, maar dat anderzijds ik wel een rol kon spelen. Vanaf dat moment werd de link voor mij duidelijk tussen onze levensgewoonte in Europa en het leven van mijn landgenoten in Brazilië. Ik kon het niet meer negeren of doen alsof ik er niks mee te maken had. Ik vond bij Wervel de juiste groep om in actie te schieten, om te helpen deze boodschappen te verspreiden en om de grote spelers in heel dit verhaal op hun verantwoordelijkheid aan te spreken.

Hoe belangrijk is Wervel voor jou als consument?

Ten eerste om mijn ogen te openen voor wat er achter verpakkingen en etiketten schuilgaat, om bewuster te zijn. Ten tweede om mijn ogen open te houden. Door ons “super ultra” druk leven

tegenwoordig, is het heel moeilijk om de informatie te vertrouwen die we voorgeschoteld krijgen over een paar dingen in ons dagelijks leven. Dagelijks en automatisch doen we dingen die wel van belang zijn voor ons gezondheid en welzijn, en ook die van de maatschappij en het milieu. Als consument is Wervel voor mij een bron van betrouwbare informatie over wat ik eet, draag en koop. Zo kan ik beter keuzes maken en de echte invloed van mijn consumptiepatroon in een bredere context zien.

Hoe blik je terug en vooruit op je engagement bij Wervel?

Als ik terug kijk, besef ik dat mijn engagement op het juiste moment in mijn leven kwam. Ik was toen heel teleurgesteld. Ik had genoeg van het egoïsme en egocentrisme van bepaalde mensen in de academische wereld. Bij Wervel was ik tussen mensen die niet alleen met zichzelf bezig waren, maar mensen die graag naar anderen luisteren en ideeën willen samenbrengen en overleggen voor een collectief doel. Niet alleen op papier, maar ook in 't echt, met acties en resultaten. Vooruitblikkend heb ik nog veel te leren en doen, ik zie ik ook wel dat er nog werk aan de “wereldwinkel” is. Daarbij zullen liefde, goede mensen, ernst en professionaliteit plezierig en onmisbaar blijven. Ik kijk hoopvol vooruit, wat typisch Braziliaans is. Nochtans is onze hoop stilaan niet meer naïef of door de media gemanipuleerd. Onze hoop is nu realistisch en brengt ons samen op straat om onze rechten op te eisen! Het is nu een beweging die in de Braziliaanse steden plaatsvindt, maar die waarschijnlijk en hopelijk ook invloed heeft op ons platteland.

Wervel kan slechts onafhankelijk blijven door uw steun. In deze rubriek laten we mensen aan het woord die ons steunen.

Waarom ik Wervel steun:

10 goede redenen om Wervel (permanent!) financieel te steunen. Wervel is:

1. duidelijk en transparant, zowel in haar doelstellingen
a) werken voor een rechtvaardige en duurzame landbouw, als in haar standpunten
b) tegen grootschaligheid en platwalsing van kleine initiatieven, bedrijven, ...
tegen overproductie op alle vlakken.
2. leerzaam (ook voor "leken" in het vak) want ze wijst op de mogelijkheden van "natuurlijke" rijkdommen, zoals bv. koolzaad en kemp.
3. zowel realistisch in de probleemstelling (bv. wijzigende marktsituaties wereldwijd, verpakingsafval ...) als alternatief voor de oplossing ervan (bv. vermindering van de ecologische voetafdruk).
4. actueel, want brengt nieuwe tendenzen in kaart bv. permacultuur, eiwittransitie, agroforestry.
5. inspirerend, zonder manipulatief te zijn, niet alleen voor "boer en tuinder", maar ook voor onderwijsmensen, voor iedereen die gelooft in verandering en de tips in praktijk brengt (bv. eigen voedselweek, schuilplaatsen en bloemen voor bijen in de tuin).
6. sensibiliserend omtrent de samenhang van alles (bv. teloorgang Cerrado en vlees-industrie), met doordachte slogans en gedragsregels als "Think global, act local".
7. toekomstgericht met nieuwe denkpistes, met een langetermijnvisie op duurzaamheid, hoewel ook de "korte termijn"-agenda van het tijdschrift bulkt van de interessante initiatieven!
8. dus hoopgevend, want verandering is altijd mogelijk, tot in de keuze voor een bank.
9. solidair en complementair met andere "goede doelen" (Oxfam, Greenpeace, Fair Trade, ...) en verbindt mensen van diverse disciplines (bv. landschapsfotograaf Bruno Van Dijck) zelfs over de generaties heen (bv. de betreurde dichter Herman Verbeek, medestichter en pionier van het eerste uur) in de gemeenschappelijke zorg om de blauwe planeet.
10. gedreven en wordt gedreven door (veelal hoog opgeleide) idealisten die er niet rijk van worden, maar aan een betere wereld werken in de "wervel" van de tijden.

Besluit: klokkenluiders zijn nodig, activisten zijn nodig. Persoonlijk vind ik het nodig dat Wervel bestaat, dat de beweging ruimer wordt, maar vooral dat de boodschap en de werking doorgegeven wordt aan de komende generaties !

LC, Brussegem

Giften aan Wervel vzw zijn 45% fiscaal aftrekbaar vanaf 40 euro op jaarbasis - mededeling: GIFT - details zie pag. 2

De Cerrado bedreigd

“ Terwijl de ontbossing van het Amazonewoud gelukkig wat afneemt, neemt die in de Cerrado in alle hevigheid toe: 30.000 km² per jaar “

De Cerrado bedreigd

Wat? Waar?

Velen van ons die al van jongsaf avontuurlijke verhalen lezen, dromen van een reis naar het Amazonegebied. De Amazone waar jaguars leven, reuzenvlinders fladderen zoals de blauwe Morfeus, en waar je bomen vindt, zo groot als wolkenkrabbers. De Amazone bewaart de grootste verscheidenheid ter wereld aan dieren en planten. De reuzerivieren zoals de Rio Negro en de Rio Amazone, die tot 10 kilometer breed kunnen worden, noemt men vanwege hun oneindig brede aanblik wel eens riomar, of zeerivier. In deze rivieren vindt men meer dan 2000 vissoorten waaronder een paar prehistorische exemplaren. De natuur in Brazilië spreekt zowel jong als oud aan. In Brazilië bevindt zich het grootste deel van het Amazonewoud, maar het subcontinent omvat ook nog andere gigantische, vitale gebieden.

Zo is er de Pantanal in West-Brazilië, met zijn ontelbare plassen en meren. Hier vind je ook een grote verscheidenheid

aan vogels en dieren. Met de omvang van Portugal is dit het grootste vogelreservaat ter wereld. Net als in de Amazone zijn er veel alligators en piranha's, maar voor het spotten van dieren is het makkelijker in de Pantanal. De begroeiing van bomen en planten is in dit ecosysteem veel geringer en lager dan in de Amazone, waardoor je meer dieren ziet, zelfs al zijn het er in werkelijkheid minder.

In het oosten van Brazilië ligt de Mata Atlântica, het Atlantische woud, of beter: de restanten ervan. De kolonisering vanuit Europa begon namelijk in de 16e eeuw in het oosten.

Het vierde grote ecosysteem is de Cerrado of de Braziliaanse savanne van 2 miljoen vierkante kilometer, in het hart van Brazilië. De Cerrado is een immens verbingsgebied tussen de Amazone, Pantanal en de Mata Atlântica. Over die Cerrado gaat deze katern. Hij verschijnt op 11 september 2013, in Brazilië de nationale dag om de Cerrado op de politieke agenda te zetten. Wervel wil deze actiedag internationaliseren.

'Cordel' is een volkse dichtvorm die in Noord-Oost-Brazilië veel toegepast wordt. Antônio Alencar Sampaio, een professor aan de katholieke universiteit van Goiás en een van de voorvechters ter bescherming van de Cerrado, schreef een lang gedicht over de unieke rijkdom van het gebied. In Brazilië spreekt men van een 'bioma', wat zoveel betekent als 'natuursysteem', zoals bijvoorbeeld de Cerrado. We citeren alleen de aanhef:

Cerrado casa dos filhos

Vegetais e animais

Berço das águas e crias

Coração dos minerais

Fonte de expansão de vidas

Riquezas ambientais

Cerrado, huis waar plant en dier

tot leven komen

wieg van babies en rivieren

waar mineralen stromen

bron van levenselixir

en ecologische dromen

Cerrado, wijs en ervaren

oud en doorleefd

kenner van biomen

van beproeving en leed

maar altijd zelfvoorzienend

door wat samenleven heet

De Cerrado wordt bedreigd

structureel dan nog wel

door brandstichting en droogte

en genereert uit zichzelf

verdediging tegen deze vijanden

tegen dit geweld

Hij onderhoudt een goede relatie

met verschillende ecosystemen

zijn kinderen leven samen

zonder enig probleem

met Amazonië en Pantanal

in verscheidenheid zijn ze één

het Atlantisch woud en de Caatinga

zijn met de Cerrado verwant

heel wat dieren en planten

wonen daar al langer

in de evolutie van de Cerrado

waren zij voorganger

Van heel Latijns-Amerika

het tweede grootste boom

met zijn twee miljoen vierkante kilometer

is de Cerrado een droom

geneeskrachtig en zelfzeker,

tweehonderd miljoen hectare schoon

Volgende hoofdstukken uit het lange Cordel handelen over de relatie van de Cerrado met vergif, klimaat, bodem, water, vuur, voorraad van de biosfeer, fauna, flora, geneeskrachtige planten, waardevolle voedselbronnen.

(Uit: *Conhecendo o bioma cerrado, Cordel*, van Antônio Alencar Sampaio. Nederlandse vertaling: Patrick De Ceuster)

De Cerrado is - vooral ondergronds - het waterreservoir van Latijns-Amerika waar de meeste rivieren ontspringen

“Het is duidelijk dat de groten der aarde andere plannen hebben met voedsel en regionale ontwikkeling, ook al dragen ze de modieuze term ‘duurzame ontwikkeling’ zo graag in hun vaandel.”

11 september en de Cerrado

11 september doet (bijna) iedereen willekeurig naar New York kijken. 11 september 2001 dan. Maar er is ook 11 september 1973: de moord op de Chileense president Salvador Allende. Een niet onbelangrijke datum voor Latijns-Amerika.

Maar 11 september is niet alleen een datum van dood en vernieling. Er werden op die dag ook mensen geboren, bijvoorbeeld de bekende bisschop Jacques Gaillot in Frankrijk en Ary Par  -Raios in Brazilië. Ary José de Oliveira – zijn oorspronkelijke naam – was een veelzijdig man, die de kunst verstond om visuele kunstenaars, dichters, musici, auteurs, journalisten en natuurbeschermers rond zich te verzamelen. Uit erkentelijkheid voor zijn werk werd 11 september uitgeroepen tot Nationale Dag van de Cerrado.

Het centrale belang van de Cerrado

De publieke opinie in Brazilië, de internationale pers en dus ook de publieke opinie wereldwijd, is gevoelig voor de vernietiging van het Amazonewoud. Terecht. Het vreemde is dat er geen soortgelijke verontwaardiging leeft over de Cerrado, de meest soortenrijke savanne

van Latijns-Amerika. Samen met dat andere typische ecosysteem Caatinga, een heel droog gebied in Noord-Oost-Brazilië, beslaat het 30 procent van Brazili  s oppervlakte. De Cerrado alleen al strekt zich uit over twee miljoen vierkante kilometer en dat over elf deelstaten, letterlijk in het centrum van het land: Maranhão, Piaui, Bahia, Minas Gerais, Tocantins, Goiás, Mato Grosso, Mato Grosso do Sul, São Paulo, Paraná, Par   en Rond  nia.

Terwijl de ontbossing van het Amazonewoud gelukkig wat afneemt, neemt die in de Cerrado in alle hevigheid toe: 30.000 km² per jaar, twee tot drie keer zoveel dan de ontbossing van het Braziliaanse Amazonegebied. Terwijl het Amazonewoud zich over verschillende landen uitstrekt, is deze unieke savanne alleen in Brazilië te vinden. De Cerrado is ook een verbindingsgebied tussen de verschillende biomas/ecosystemen. Dieren die met uitsterven bedreigd zijn in de Mata Atlântica, een klein restant van het oorspronkelijke woud aan de Atlantische oceaan, komen soms nog meer voor in de Cerrado. Het immense gebied is ook letterlijk het centrum van het hydrologische systeem van Brazilië. Als de bronnen en rivieren die hier ontspringen, uitdrogen, dan krijgt heel Brazilië niet alleen ecologische, maar ook sociale en economische problemen.

10 redenen om de Cerrado te beschermen

Cerrado en Caatinga vormen een derde van het nationaal territorium van Brazilië.

Deze twee biomas staan in voor ecologische functies die vitaal zijn voor het hele land.

De ontbossing in de Cerrado gebeurt twee keer sneller dan in het Amazonegebied.

De belangrijkste rivieren van Brazilië ontspringen en groeien in de Cerrado.

Het ondergrondse waterreservoir van de Guarani's hangt voor zijn aanvoer van water af van gebieden in de Cerrado.

De regen en de rivieren in centraal Brazilië zijn van vitaal belang voor het energetisch systeem van Brazilië. Zo'n 95 procent van de Brazilianen zijn ervan afhankelijk.

Nergens ter wereld vinden we dergelijke natuursystemen met zo'n hoge biodiversiteit.

De plaatselijke bevolking kan een gezonde economie uitbouwen op basis van de honderden soorten vruchten uit de regio.

In de Cerrado overleven veel soorten die bedreigd zijn door de vernietiging van het Atlantische woud.

Als de Cerrado en de Caatinga tenondergaan, dan zijn de andere ecosystemen ook bedreigd.

Amazônia, Pantanal en Mata Atlântica zijn sinds 1988 beschermd als 'Patrimônio Nacional'. Cerrado en Caatinga niet. Daarom komt er de laatste jaren een sterke beweging op gang om dit unieke gebied ook te beschermen. Het is de kunst om de ecologische argumenten met de sociale en economische samen te laten sporen. De ecologische zijn in het Portugees mooi geordend onder ABC: *água, biodiversidade e clima* (water, biodiversiteit en klimaat). Deze drie zijn met elkaar verbonden en op hun beurt met keuzes die een andere sociale en economische ontwikkeling mogelijk moeten maken. 40 % van de Cerrado is al ontbost.

De vraag is of Brazilië nog één miljoen hectare meer nodig heeft om op de internationale markten oorlog te voeren met soja, ethanol, katoen of andere *commodities* die met veel energie en veel vernietiging in de Cerrado kunnen voortgebracht worden. Of is een meer familiale landbouw mogelijk, die met kleinere oppervlakten een goed inkomen kan opleveren met een diversiteit aan producten? Daarvoor is creativiteit nodig om de grote rijkdom te verwerken in boerenhanden. Liefst in samenspraak met de milieubeweging en met heel de civiele samenleving.

De creativiteit is er alleszins. Denk maar aan de lekkere *picolés*, de frisco's - of ijsco's voor de Nederlanders - die met de vruchtenrijkdom van de streek gemaakt worden. Het *Fórum Goiano em Defesa do Cerrado* (Forum van Goiás ter verdediging van de Cerrado) wil alleszins aan een grote consensus voor een nieuwe en andere ontwikkeling werken. Dit brede forum vroeg Wervel om hun strijd te internationaliseren, te beginnen in Europa.

Het zal wel constante alertheid vragen. Zo overviel ons een verontwaardigde vrouw met haar verhaal. Ze was zo gelukkig dat er in het gerechtsgebouw *picolés* met vruchten van de Cerrado te koop waren. Wat later waren deze, zonder enig overleg, vervangen door massaproducten van voedselgigant Nestlé. Het is duidelijk dat de groten der aarde andere plannen hebben met voedsel en regionale ontwikkeling, ook al dragen ze de modieuze term 'duurzame ontwikkeling' zo graag in hun vaandel.

Kan kunst de wereld redden?

Boeken schrijven is één, mooie foto's maken is twee. De laatste Wervelboeken werden opgefrist door tekeningen van studenten, professoren en gemeenschappen van Matinhos in deelstaat Paraná. Het zegt iets over de hoge betrokkenheid van heel wat Brazilianen met wat met hun land in fragmenten gebeurt. Het verscheurde Brazilië verscheurt hen ook innerlijk. Aan deze kwetsuur en hoop op verandering willen ze uitdrukking geven.

In Goiânia is er een bijzonder kunstenaar, die in de lijn van Ary Pará-Raios mensen in binnen- en buitenland wil bewustmaken van het drama dat zich in de Cerrado voltrekt. João Caetano doet dit door in ontroerende foto's de schoonheid van de nog bestaande Cerrado open te leggen. Wervel thematiseert al sinds haar ontstaan in 1990 de gevolgen van de sojaopmars en van het vernietigende landbouwmodel, aan beide kanten van de oceaan. We hebben het niet alleen over wat er in het Amazonegebied gebeurt, maar ook over de sociaal-economische situatie in Zuid-Brazilië, over de culturele vernietiging in de noordelijke deelstaat Maranhão, over het grote belang van de Cerrado en over zoveel meer. En we hebben het steeds opnieuw over de interafhankelijkheid van het landbouwmodel in Europa met wat er in Brazilië en elders gebeurt. We kunnen dit niet alleen met intellectuele argumenten doen, maar we willen ook met kunst het hart aanspreken. Voor ons twintigjarig bestaan nodigden we daarom deze begenadigde fotograaf in Brussel uit. Brussel, hoofdstad van de Europese Unie waar de beslissingen vallen over het internationale landbouwbeleid, verdient het om de pracht van de Cerrado onder ogen te zien.

Beslissingen in Europa hebben gevolgen in Brazilië. Beslissingen in Washington DC hebben gevolgen voor Brussel en Brasília. Opties in Brasília raken heel de planeet.

Van João Caetano verschenen verschillende boeken met een aangrijpende boodschap, o.a. 'Ecos da Natureza/Echos of Nature', 2006. Zie: www.projetoalerta.com

Het bedorven feest van de Cerrado

6000 soorten bomen

837 soorten vogels

195 soorten zoogdieren

780 soorten vissen, Pantanal inbegrepen

113 amfibieën

Dat zijn de officiële cijfers van het Braziliaanse Ministerie van Leefmilieu, anno 2004.

Volgens sommige studies zijn er 10.000 planten, waarvan 4400 soorten alleen in de Cerrado voorkomen. In het Federaal District (Brasília) zijn er 233 soorten orchideeën te vinden en een nog onbekend aantal dieren. In hetzelfde hoofdstedelijk gebied worden 430 soorten vogels waargenomen. Vergelijk dat maar eens met Brussel, hoofdstad van de Europese Unie, hoofdstad van België, hoofdstad van Vlaanderen en van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Hier horen we af en toe een merel fluiten of zien we een houtduif vliegen. Dan heb je 't zowat gehad. O, ja, en exotische parkieten verjagen de diversiteit uit de Brusselse parken en uit het Zoniënwoud.

Rijkste savanne ter wereld?

De Cerrado is de bron van heel wat rivieren die in diverse richtingen lopen. Dat is niet alleen voor Brazilië het geval, maar voor een groot deel van Latijns-Amerika. Bronnetjes voor de Paraná bijvoorbeeld beginnen te vloeien vanuit het middelpunt van Brazilië tot in de Argentijnse hoofdstad Buenos Aires. Het is de meest soortenrijke savanne van Latijns-Amerika. Sommige studies en actiegroepen stellen dat het de 'rijkste savanne ter wereld' is. 'Cerrado' is een verzamelnaam voor diverse ecosystemen in één: van natuurlijke graslanden tot verschillende types open bos en dicht woud.

Decennia oud dispuut

In de literatuur, op het veld en in de politieke discussies over de 'ontsluiting' van dit immense gebied staan verschillende visies tegenover elkaar. Het zou de armzalige bodem zijn met hoog aluminiumgehalte, in combinatie met het vuur dat regelmatig over het land gaat, dat maakt dat de Cerrado zo marginaal is. "Neen", zeggen anderen, "het Amazonegebied is zo overvloedig op even armzalige grond, maar daar heb je constant veel neerslag. Daarom is het ook een regenwoud. De Cerrado werd gevormd door de jaarlijkse cyclus van maandenlange droogte met nadien een hevige regenperiode." Consensus begint te groeien dat de bodemkwaliteit en het vuur wel meespelen, maar dat de cyclus van droogte en regen dit unieke gebied heeft gekneed. Het betreft 192,8 miljoen hectare of 22,65 % van het Braziliaanse grondgebied, gespreid over 11 deelstaten. Er wonen momenteel 22 miljoen mensen.

Spons van Latijns-Amerika

Transpiratie van planten (mm per dag*)

Cerrado in regenseizoen 2,6

Cerrado in droogtemaanden 1,5

Rijst 4,3

Zonnebloem 5,6

Mais 2,8

Soja 8,4

Tarwe 4,4

Campo, weiland 2,6

Pinus elliotis 4,7

Eucalyptus 6,0

Bron: Miranda en Miranda, 1996.

* 1 mm/dag is gelijk aan 10 m³ verdamping per hectare/per dag.

De waterhuishouding is fundamenteel voor de Cerrado. Voor Brazilië. Voor Latijns-Amerika. Voor de planeet. In de Cerrado blijven de bomen meestal klein en ze hebben een grillig uiterlijk. Vele soorten hebben leerachtige bladeren en een dikke schors, zodat ze weinig vocht verliezen. Vergelijk een Cerradostruik (1,5 en 2,6 mm waterverlies/dag) met soja (8,4 mm/dag). Wegens de telkens weerkerende droogtemaanden gaan de wortels diep de grond in. Anderzijds vergemakkelijkt de dikwijls poreuze bodem de infiltratie van het water. Zo werden in de loop van miljoenen jaren gigantische onderwatervoorraden opgebouwd: de zogenaamde 'Aquíferos' (Gaurani, Bambuí en Urucuia).

Ook hierrond is er nog een dispuut : een deel van het water zou zout en onbruikbaar zijn omdat het een voormalige, overwelfde zee is. Wat er ook van zij, de Cerrado werkt als een spons die deze Aquíferos en heel wat belangrijke rivieren van water voorziet. Doordat er nu massaal ontbost wordt, dreigt deze langzaam opgebouwde watervoorraad in enkele decennia op te drogen. Dat heeft nu al zichtbare catastrofale gevolgen, niet alleen voor de Cerrado zelf, maar voor de waterhuishouding van bijna heel Latijns-Amerika.

Biomassa

Het traditionele rund kon nog leven en genieten van het feest van honderden bloemen en de rijkdom aan vruchten. De laatste jaren worden heel wat weilanden aangelegd met exotische grassen, die de oorspronkelijke diversiteit verstikken. De monocultuur van soja, maïs en suikerriet geven de doodsteek.

Dat is het duidelijke antwoord aan de vele verlichte geesten die nu beweren dat de westerse intensieve veehouderij dé oplossing is voor het zogenaamde voedselprobleem en voor de opwarming van de aarde. Als runderen in Belgische stallen worden opgesloten, dan

'Cerrado' is een verzamelnaam voor diverse ecosystemen in één: van natuurlijke graslanden tot verschillende types open bos en dicht woud.

kan misschien wel de methaan worden afgezogen, maar het veevoer moet met veel energie en met vernietiging van ecosystemen voor een groot deel elders gezocht worden. De wereldwijde explosie van varkens- en kippenmegafarms is sowieso op soja-maïs gebaseerd. De 'waardeloze' Cerrado is dan de Number One to be!

In deelstaat Minas Gerais worden de oorspronkelijke bomen in razendsnel tempo in brandhout omgezet. Het is ideaal om houtskool van te maken. Voor de hoogovens. Eén boom, die nu op uitsterven staat, heeft er zelfs zijn naam aan te danken: de carvoeiro (carvão is houtskool).

Het aanplanten van eucalyptus wordt 'herbebossing' genoemd en krijgt daardoor allerlei steun, tot en met Kyotogeld om koolstof vast te leggen. Vergeten wordt dat het evenwichtige bodemleven en de oorspronkelijke begroeiing van de Cerrado juist fundamenteel zijn om veel CO₂ op te nemen.

De 'wijze' boompjes van de Cerrado kunnen echter niet concurreren tegen het groeigeweld van de eucalyptus uit Australië. Een hectare oorspronkelijke Cerrado levert 10 tot 40 ton biomassa op, wat weinig consumptie van water meebrengt. Vergelijk met het regenwoud in het Amazonegebied: 350 tot 550 ton per hectare. Eucalyptus produceert meer dan 300 ton biomassa in de Cerrado en draagt dus flink bij aan het uitdrogen. Tweederde van deze biomassa is namelijk water. Een volwassen eucalyptusboom in een monocultuur zuigt tussen de 700 à 1000 liter per dag op, afhankelijk van de afstand van elkaar. Een volwassen exemplaar, dat volledig vrij staat, kan tot 20.000 liter per dag opnemen. De evaporatie (zie tabel) is ook veel hoger dan bij de inheemse, aangepaste bomen.

Herwonnen feest?

Eucalyptus levert pulp voor de internationale papierindustrie; de genetisch gemanipuleerde variant zal voor ethanol van de tweede generatie moeten instaan. Soja staat voor veevoer en biodiesel. Suikerriet voor suiker, voor toepassingen van de synthetische biologie en vooral om de ethanolvraag van koning auto te beantwoorden. Allemaal goed en wel, maar een feestje kan je er niet mee bouwen. Zelfs gewoon gezond water dreigt op de feestdis te ontbreken. Armoe troef.

Stilaan begint het door te dringen dat de rijkdom van dit unieke gebied de tafel feestelijk kan dekken. Eeuwenlang voedde de bevolking zich met de nutriëntenrijke vruchten pequi, buriti, araticum, mangaba, cagaita, cajuzinho, bacuri, etc. Het komt er nu op aan om

een economie op te bouwen, die niet gestoeld is op de invasie van monoculturen, maar op de oorspronkelijke polycultuur. Een economie waar iedereen beter van wordt: de diverse ecosystemen, de volkeren, de dieren, de planten, de waterhuishouding, het wereldklimaat, de landbouw met zijn voorspelbare seizoenen, de stedelijke bevolking, de boeren, de inheemse bevolking, de handelsbalans. Stilaan begint het besef door te sijpelen.

Red de Urubugier!

Als de crisis toeslaat, dan ontstaan er initiatieven om de bevolking te sensibiliseren. Dikwijls nog in de marge. Soms letterlijk: rond een sloot, omdat niet alleen de sojamaffia over het platteland raast, maar ook de immobiliënaffia rond de steden de terreinen inpalmt.

Zo is er in hoofdstad Brasília de beweging *Salve o Urubu!* (Red de Urubu). De gier Urubu is als aaseter nu niet meteen het symbool van biodiversiteit. Hij is eerder een opruimer van afval en van kadavers, maar de sloot (Córrego) aan de rand van Brasília heet nu ook eenmaal *Córrego do Urubu*. De bevolking wil er aan permanente milieueducatie doen, te beginnen met zichzelf, met het herstel van de begroeiing rond de Córrego en met het proper houden van het water. Er zijn mooie voorbeelden van recuperatie met een agroforestrystelsel en mandalagroentetuinen.

Oca do Sol is een trefpunt midden in het project. Oca staat voor de oorspronkelijke woning van de *índios* en voor hun inspirerende wijsheid. *Oca do Sol* is onderdeel van een ecovillage en wil spiritualiteit verbinden met een ecologische levensstijl. De focus ligt sterk op het belang van water en op onze watervoetafdruk. Ondertussen houdt in hetzelfde Brasília de campagne *Exterminadores do futuro* [uitroeiers van de toekomst] politici en hun kiezers een spiegel voor: hoe groot is de ecologische voetafdruk, de vernietigingspraktijk van de politicus die bij verkiezingen naar de gunst van het volk dingt? Gecombineerd met de recent goedgekeurde wet *ficha limpa* (politici mogen geen gerechtelijke veroordeling opgelopen hebben) zou dit een aantal politici in hun expansiedrang wat kunnen intomen.

Zullen we met zijn allen de ommekeer nog kunnen (mee)maken? Of zal de Urubu binnen twintig jaar alleen nog maar symbool zijn van immense afvalbergen naast uitgedroogde rivieren?

Een interessant werk van Carlos Eduardo Mazzetto Silva heeft het over dit dispuut: *O Cerrado em disputa: apropriação global e resistências locais* (De Cerrado in dispuut: globale toe-eigening en lokaal verzet), 262 pp. In de reeks *Pensar o Brasil*, 2009.

Zie ook: www.urubu.org.br, www.salve-o-urubu.blogspot.com

nog 10 redenen om de Cerrado te beschermen

Verpakkingen van picolés, ijsjes gefabriceerd met vruchten uit de Cerrado, zie www.frutosdocerrado.com.br

ONTLEEN DE FOTOTENTOONSTELLING over de waarde van de Cerrado met de prachtige foto's van Caetano. Voor gebruik in scholen, bewegingen, ngo's. Prima materiaal in het vooruitzicht van de World Cup-voetbal in 2014. De foto's tonen de achterkant van het 'Braziliaanse mirakel'.

Details & foto's: www.wervel.be/cerrado

Boeken 'Brazilië-Europa in fragmenten?', Wervel, 2010; 'Legal! Optimisme -realiteit- hoop', Wervel, 2012. Beide boeken zijn in het Portugees en het Nederlands bij Wervel te verkrijgen.

VERSPREID de YOUTUBE 'Cerrado bedreigd' die met klank en beeld de boodschap schetst! **DELEN** via www.wervel.be/cerradobedreigd

WERK MEE aan de bewustmaking en draai mee in het Cerrado-team!
Neem contact op via luc@wervel.be

Colofon

Deze katern verscheen op Cerradodag 11 september 2013, als bijlage van de Wervelkrant. De katern kan apart besteld worden tegen €1/stuk.

Gelijktijdig met deze katern verscheen de Youtube *Cerrado bedreigd*, die kort en bondig de boodschap samenvat in klank en beeld. Gemaakt door Wervels Cerrado-team en bedoeld voor een breed publiek.

Steun ons werk: IBAN-BE97 5230 8030 3749
BIC-TRIOBEBB van Wervel vzw

Verantw. uitgever: Jeroen Watté, Edinburgstraat 26,
1050 Brussel - www.wervel.be

...in het rijtje nep-Nobelprijzen...

World Pesticide Resistance Prize dit jaar naar Italiaans raaigras

De prestigieuze 'World Pesticide Resistance Prize' gaat dit jaar naar Italiaans raaigras, wegens zijn wereldwijd geweldloos verzet tegen pesticiden als glyfosaat (Roundup), chlorsulfuron, diclofop-methyl en trifluralin. Deze felbegeerde 'nobele prijs' bekroont elk jaar planten of insecten die een uitzonderlijke inspanning leveren om weerstand te bieden aan de chemische oorlogsvoering in de voedselproductie. De weerstand die Italiaans raaigras toont, is opmerkelijk gezien de intensivering van gifgebruik door biotechnologen en agro-industriële concerns.

Het was voor de jury niet makkelijk om uit de 222 genomineerden (5 insecten en 217 planten) een winnaar te selecteren. Italiaans raaigras viel in de prijzen, niet alleen omdat het sinds 1996 wereldwijd actief is tegen zorgwekkende pesticiden, maar bovendien ook het record vestigde met de opstapeling van resistentie tegen vier verschillende pesticiden in een tarweveld in Australië. Zij verzette zich ook succesvol tegen Roundup in Zuid-Afrika, Israël, Spanje en Frankrijk.

Italiaans raaigras is erg blij met de prijs en noemt deze "een erkenning van decennialange onafgebroken inspanning." Het raaigras stelt: "Deze prijs is een signaal aan de hele wereld dat pesticiden en gewelddadige interventies in het veld niet meer welkom zijn. Wetenschappers zouden zich beter bezighouden met het uitbouwen van agro-ecologische technologie die het ecosysteem respecteert en planten doet groeien vanuit een gezonde en krachtige bodem. Sommige wetenschappers geven te veel toe aan geldschietters en lijden aan reductionistisch denken. Sommige planten onder ons, zoals de ggo-teelten, hebben een verkeerd idee van de mens. We laten ons gedwee manipuleren, maar de mens is niet per definitie goed. Met de bekrompen standpunten die sommige mensen er op na houden in verband met de natuur kan een landbouwsysteem niet functioneren. Vaak worden zogenaamde gewasbeschermingsmiddelen ingezet die ons helemaal niet beschermen, maar in werkelijkheid ons immuunsysteem vernietigen. Repressieve technieken als chemische bestrijdingsmiddelen en genetische manipulatie kunnen nooit de basis zijn van een gezonde voeding. Om de kwaliteit, kwantiteit en beschikbaarheid van voedsel voor de mens te verzekeren, moeten we allemaal samenwerken, het hele ecosysteem."

Patrick De Ceuster & Jeroen Watté

Op www.wervel.be/italiaansraaigras kan je doorklikken naar de wetenschappelijke referenties voor dit artikel. Ze geven meer info over de genomineerde planten (1), de genomineerde insecten (2), het verhoogd pesticidengebruik in ggo-gewassen (3) en tenslotte over samenwerking in het ecosysteem (4).

Voetnoten: ¹ www.weedscience.com

² Tabashnik B.E., Brévault T., Carrière Y., 2013. Insect resistance to Bt crops: Lessons from the first billion acres. *Nature Biotechnology*, 31: 510-521.

³ Charles M Benbrook, 2012. Impacts of genetically engineered crops on pesticide use in the U.S. -- the first sixteen years. *Environmental Sciences Europe*, 24:24.

⁴ Babikova, Z. et al. 2013. Underground signals carried through common mycelial networks warn neighbouring plants of aphid attack. *Ecology Letters*, 16 (7): 835-843.

Avarthansheel Kheti Pleidooi voor evenwichtige & verbonden kringlooplandbouw

In het Indiase Banda, 200 km ten noorden van Khajuraho in de staat Uttar Pradesh, kregen enkele boeren, waaronder ook Johan D'hulster, een boek over conserveringslandbouw in handen. Zij vonden hierin inspiratie om een nieuw initiatief op te starten: het Humane Agrarian Center, een soort van open universiteit voor jonge boeren, zowel uit India als uit de rest van de wereld. Gedurende tiendaagse sessies worden daar jonge boeren vertrouwd gemaakt

met de principes van duurzame landbouw, vanuit een diep begrip van "co-existentialisme". Wat kunnen wij 'moderne' westerse en 'door het existentialisme verlichte' boeren en landbouwkundigen zoeken in een landbouwcentrum in het verre Banda?

Het nu meer dan een jaar geleden opgerichte Humane Agrarian Center werkt aan een herbezieling van de Indische landbouw. We laten boer en landbouwfilosoof Prem Singh aan het woord.

Sinds ons ontstaan voelen wij mensen ons als bewust wezen existentieel verbonden met de natuur die ons draagt, beschut en voedt, onze moeder in de meest brede zin van het woord dus. Religie en levensonderhoud waren onafscheidelijk. Landbouw was/is hier onvermijdelijk mee verbonden, natuur voedt de mens en de mens leeft verbonden met de natuur. Landbouw is de coöperatie, een coproductie tussen mens en natuur waarin de mens verzorgend optreedt en moeder natuur schenkt wat zij in zich draagt.

Bewondering en verwondering waren/zijn de elementen van zingeving. Mensen maken cultuur doorheen hun verbinding met natuur. We bevragen het mirakel van ons bestaan en bewonderen het evenwicht waarin we zijn terechtgekomen. De bewondering is geen antwoord en het is ook veel meer dan een vraag. Het is een bewustzijn van de heelheid die nooit door iemand te bevatten is en het ook nooit zal zijn. Waar staat wetenschap die niet verbonden is met het geheel? Wat als het verstand de overhand haalt op het co-existentiële voelen en weten? Wat als de kennis de ervaring wegdrukt dat er meer is dan formules, wetten en berekeningen - of beter: dat alles slechts een onderdeel is van het grote geheel?

Coëxistentie verwijst naar de volledigheid, het universele 'vol van leegte', van het menselijke bestaan. De mens kan zijn existentie maar echt vatten wanneer hij zijn bestaan begrijpt als co-existentie. Co-existentie betekent dat de mens zich in de onmetelijkheid, de 'leegte', de oneindige natuur, één en verenigd voelt, met en aanwezig in ieder en in elke vorm van het bestaande. Want zelfs de aarde, tegelijk met andere planeten, de zon en het oneindige universum, bevinden zich in co-existentie met elkaar, alles verbonden en in wederzijdse interactie met elkaar.

Want in de overgrote leegheid van het universum, zij het in het oneindig grote of in het oneindig kleine, is er een verbindende

wetmatigheid, een controle. Er heerst namelijk een natuurlijk evenwicht. Vanuit het besef van deze wetmatigheid kunnen we leren - het boek van de schepping leert het ons - om verantwoordelijk, als co-auteurs en dus medescheppers, of meer bescheiden, als instrumenten in de handen van de Schepper, om te gaan met wat ons als het geschapene, 'de schepping', toevalt. Wat verbindt ons met de ons omringende natuur?

Sinds zijn ontstaan leert de mens omgaan met de wetten van de natuur om veilig te leven: omgaan met de seizoenen, levenskringen van zaad tot plant en opnieuw zaad, kringlopen van dieren, metalen, bomen, bossen, wild... Vanuit de kennis van de seizoenen ontwikkelde hij de bodembewerking én zaaien én oogsten ... de landbouw dus.

Hebzucht ontwikkelde zich ten aanzien van de natuurwetten tot de sterkste verstoringende kracht. Controle over zaad en voedsel verstoren het evenwicht. Ze liggen aan de basis van vervuiling en verlies aan biodiversiteit. Ze creëren roofbouw.

Als we het toenemende onevenwicht in de natuur en het milieu onderkennen, beseffen we dat een terugkeer naar een Evenwichtige en Verbonden Kringlooplandbouw, of de *Avartansheel Kethi* zoals die daar heet, vandaag een dringende noodzaak is om ons bestaan opnieuw in evenwicht te brengen met natuur en een zuiver milieu.

Boeren en vissers leven dagelijks met de zorg voor de elementen, ze dragen religie en spiritualiteit co-existentieel bij zich. Dat wil zeggen: ze leven en handelen in diepe verbondenheid met de schepping en de medemens. Het bewustzijn van onze co-existentiële afhankelijkheid voedt ons scheppend vermogen (voelen en weten), en onze scheppende kracht (tot in het willen). En vermits van onze co-existentiële afhankelijkheid nooit een sluitend bewijs valt te leveren, zijn we nederig overgeleverd aan het geloof dat het geheel meer is

Laat mensen
schitteren

Dominique tijdens "landroof"
voor Boerenbondzetel in Leuven

Braziliaanse kunstenaar voor ambassade in Brussel

Tine bakt hennepburgers in Antwerpen

Deelnemers kempkalk-workshop in Baaigem

dan de som van de delen en dat de 'schepping' inderdaad een doel heeft, namelijk een betere wereld in een oneindig ontwikkelende dynamiek en universum. Ons oplossend vermogen maakt ons deel van de oplossing in plaats van deel van het probleem.

Want in de natuur zijn alle bestaanden, van het kleinste tot het grootste, als systeem en materie, aanwezig in een bepaalde onderlinge verhouding. Ze zijn onderdeel van een systeem dat gekenmerkt wordt door een dynamisch proces, dat een bepaald doel heeft, met componenten die een onderlinge samenhang vertonen zodat het systeem cyclisch en duurzaam kan voortbestaan. Dat betekent dat in de Natuur, bodem, metalen, lucht, water, fauna, flora en mensen in een bepaalde verhouding tot elkaar in een systeem bestaan. Dat is waarom er natuurlijke regeneratiesystemen werken die wanverhoudingen dynamisch herstellen en het systeem duurzaam kunnen doen voortbestaan. De natuur is zelfschepend en regenererend. Elke verstoring in de wederzijdse verhoudingen veroorzaakt onevenwichten (bijvoorbeeld de klimaatcrisis), ziekte (verstoring van natuurlijk evenwicht) en creëert meer tekort en behoefte dan het oplost, en uiteindelijk verstoort het ons gevoel van harmonie. Het herstel van de natuurlijke verhoudingen is de enige manier om de mensheid op een duurzaam spoor te krijgen en het Bruto Mondiaal Geluk te laten toenemen. De ontwikkeling van een Evenwichtige en Verbonden Kringlooplandbouw is hiervoor onmiskenbaar de voornaamste voorwaarde!

Natuur is een vorm van kwalitatieve groei die meer geeft dan hij neemt en dus eeuwig kan verder gaan. Planten nemen mineralen water en CO2 uit de bodem en uit de lucht op. Bloei en vruchten en zaden zijn het resultaat. Alle opgenomen mineralen komen terug in de kringloop in meer waardevolle substanties, zoals humus en bodemleven. Op dezelfde manier krijgen dieren hun voeding van de vegetatie en van de aarde en ze geven er waardevolle organische

mest voor in de plaats. Landbouw gebaseerd op deze principes kan eindeloos verder gaan zonder het milieu uit te putten en groeit door de ontwikkeling van het medescheppersambt uit tot een duurzame traditie.

Zowel aan input als aan output is er in de natuurlijke processen voldoening, beide punten van de kringloop vallen immers samen! Er heerst geen winstbejag, geen angst voor verlies en geen hebzucht! De mens buiten beschouwing gelaten bestaat er in de natuur geen winstmotief, geen opslag en geen schaarste. Mensen hebben in hun hebzucht en veroveringsdrang zichzelf tot behoeftige wezens gemaakt en op deze manier ook de aarde als hun leefomgeving hierdoor gedegeneerd. Ze is (voorlopig?) niet meer in staat om zich voldoende te regenereren.

Landbouw is in de eerste plaats het werkterrein van families (familiale landbouw) die werken voor een zo nabij mogelijke gemeenschap. Landbouw is multimethodisch (werkt met zeer verschillende methoden), multidimensioneel (sociaal economisch ecologisch en religieus) vanuit heel verschillende invalshoeken: natuur-, cultuur-, zorg-, liefdesbeleving.

De waarde van natuurlijke pracht en schoonheid is zero als autonomie in de landbouw(productie) domineert. Onze moderne landbouw, die op concurrentie en hebzucht is gebaseerd, zweert bij het concept van autonomie. Maar bekeken door de bril van het co-existentialisme bestaat er in de praktijk niet zoiets als autonomie. De boer als autonome producent verliest zijn opdracht als verzorger. De 'wederzijds afhankelijke' boer als verzorger levert duurzaamheid, gezonde producten/voeding en natuurlijke schoonheid op zijn boerderij. Praktisch bestaat er dus alleen het onderscheid tussen verantwoordelijke en onverantwoordelijke afhankelijkheid.

Louis De Bruyn

VN-dag tegen Verwoestijning Soja-import doodt mens & bodem

De Europese Unie importeert jaarlijks 39 miljoen ton soja, waarvan twintig miljoen ton uit Brazilië. Steeds vaker komt deze soja uit de Braziliaanse Cerrado, een ecosysteem van twee miljoen vierkante kilometer met een biodiversiteit die die van het Amazonegebied evenaart. In Europa is het belang van de Cerrado nauwelijks gekend. De Cerrado wordt dubbel zo snel ontbost als het Amazonewoud. Daarom voerde Wervel samen met een Braziliaanse delegatie actie.

EIWITTRANSITIE

De jaarlijkse 'Werelddag voor de strijd tegen verwoestijning en droogte' (17 juni) staat in het teken van de degradatie van gronden voor duurzame landbouw. De expansie van soja-monoculturen in de Cerrado is daar een schoolvoorbeeld van. De sojakoorts verandert het klimaat, treft de inheemse bevolking en de kleine boeren hard. Nochtans willen zij juist met de soortenrijkdom van de Cerrado een duurzame economie opbouwen.

Aan beide kanten van de oceaan kennen we grote ecologische en sociale problemen: overzee worden hele bevolkingsgroepen verjaagd en langzaam vergiftigd, bij ons verkeert de intensieve veeteelt al jaren in crisis. Vooral de grondloze varkenssector, die zich volstrekt afhankelijk maakte van de ooit goedkope soja, wordt getroffen door een ijsskoude sanering. Bovendien veroorzaken de alomtegenwoordige maïsmonoculturen hier bij ons, samen met het verdwijnen van leguminosen in de teeltrotatie, een voortdurende degradatie van onze landbouwbodems. Leguminosen zijn planten die luchtstikstof vastleggen en eiwitrijke gewassen produceren, zoals erwten, luzerne, lupine, bonen, klaver,... Weer actief inzetten op eigen eiwitwinning herstelt niet alleen de bodemvruchtbaarheid, maar maakt tegelijk de Europese landbouw robuuster en minder afhankelijk van overzeese soja en fossiele brandstoffen.

De Vlaamse overheid en de koepel van de mengvoederindustrie Bemefa ondertekenden al in 2010 een principeakkoord om alternatieve eiwitten te stimuleren. Daarin zou een inventaris gemaakt worden van de alternatieven. Wervel wacht al jaren op deze inventaris. In maart vroeg het Europees Parlement nog met aandrang aan de Commissie een plan voor meer eiwitten op Europese bodem. Wervel voerde dan ook samen met een delegatie Brazilianen de druk op bij alle actoren die de brief aan het Europees Parlement in maart 2012 niet ondertekenden: Boerenbond, en hun Europese koepel COPA-COGECA, mengvoederfederatie Bemefa en hun Europese koepel, FEFAC. Ook met de top van de landbouwadministratie en de Vlaamse minister bevoegd voor landbouw Kris Peeters werd de thematiek besproken.

Ter gelegenheid van deze internationale dag lanceert Wervel de Cerrado-onderlegger. Hij stelt de ontbossing en verdroging van de Cerrado aan de kaak, en ontmaskert de slogan 'Vlees van hier? Met plezier' die in Vlaanderen als 'boodschap van algemeen nut' in de ether gaat. Het leeuwendeel van het 'vlees van bij ons' teert immers op de import van overzeese grond en water, nodig voor soja. Met greenwash komen we er echter niet.

De oplossing ligt voor de hand: een versnelde omschakeling van intensieve vleesproductie naar gemengde productie van dierlijke en

plantaardige eiwitten op onze bodems. Dat kan meer opleveren voor meer producenten. Bovendien is de voedingsindustrie er klaar voor want de consument schakelt stilaan over. De producenten moeten veel beter omkaderd worden om deze moedige, maar nodige stap te zetten.

Media-aandacht Cerrado-actie doet Boerenbond reageren

De Cerrado-actie kwam paginagroot in De Standaard van 18 juni. Dat zette Boerenbondvoorzitter Piet Vanthemsche aan tot een reactie in Boer&Tuinder dezelfde week:

"Een klein stukje kafka. Vorige maandag vielen er on-aangekondigd enkele actievoerders binnen in het Boerenbondkantoor in Leuven. Ze hadden een spandoek bij met de leuze: 'Soja-import doodt mens en bodem'.

Toen een medewerker van Boerenbond informeerde welke vereniging de actievoerders vertegenwoordigden, bleken zij dat niet te weten. Later op de dag kregen wij een e-mailbericht van de vzw Wervel met als bijlage een persbericht en de melding dat de actievoerders blijkbaar vergeten waren om dat bij ons af te geven. Geef toe, er valt een groepje binnen, ze weten niet wie ze vertegenwoordigen en ze vergeten hun boodschap af te geven. Het enige wat ze wilden, was een foto die de dag nadien in de kwaliteitskrant *De Standaard* verscheen. Wat ons doet vermoeden dat de actievoerders ingehuurd acteurs waren. Nog een geluk dat ze geen verkeerd adres gekregen hadden. Maar alle gekheid op een stokje, men wil hier doen geloven dat Boerenbond niet pleit voor meer plantaardig eiwit van Europese bodem. Niets is minder waar, we werken al een aantal jaren samen met Bemefa aan een plan om alternatieve eiwitten te promoten en om duurzame soja in te voeren. Jammer dat de 'actievoerders' dit vergaten te vermelden. Gelieve ze de volgende keer iets beter te briefen."

Wervel is blij dat de Boerenbondvoorzitter *De Standaard* een kwaliteitskrant vindt (zie ook verder), en stuurde volgend antwoord.

Geachte heer Vanthemsche,

Dank om in het voorwoord van *Boere&Tuinder* aandacht te besteden aan de actie van 17 juni bij Boerenbond.

Spijtig dat u niet goed bent gebriefd door uw collega's in de eetruimte. De actie was inderdaad chaotisch, dat was ook het opzet. We probeerden de chaos van een gewelddadige landverhuizing 'live' bij jullie te brengen met 'gewonde' mensen waaronder iemand uit het getroffen gebied. Dat de actievoerders niet zouden geweten hebben wie ze vertegenwoordigden, klopt niet. Niemand van de actievoerders werd ingehuurd. Het zijn stuk voor stuk mensen die zich reeds geruime tijd onbaatzuchtig inzetten voor een betere wereld.

De woordvoerder onder hen verklaarde luid en duidelijk dat het een actie van Wervel betrof en er werd informatie uitgedeeld met luchtfoto's van de ontbossing waarop Wervel als verantwoordelijke uitgever vermeld staat (nvdr: de Cerrado-onderlegger, ook middenin *Wervelkrant* 4/2012). De woordvoerder tijdens de actie werkte jarenlang op academisch niveau rond de intensieve veehouderij. Hij vermeldde duidelijk dat er rond de sojaproblematiek niet genoeg wordt gecommuniceerd en dat veelektbedrijven veel proactiever moeten gestimuleerd worden richting lokale voeders.

De actie draaide niet enkel rond de foto in de krant, maar rond het sensibiliseren van de medewerkers van Boerenbond over de urgentie van de zaak. Dat de pers aandacht besteedt aan maatschappelijk relevante thema's kunnen we alleen maar toejuichen.

met vriendelijke groet,

Het Wervelteam

Europa 'consumeerde' wereldwijd 9 miljoen hectare bos

Tussen 1990 en 2008 heeft de EU 36 procent van de internationaal verhandelde plantaardige en dierlijke producten ingevoerd die in hun land van oorsprong gelinkt worden met ontbossing. Om de honger van Europese consumenten te kunnen stillen, is wereldwijd negen miljoen hectare bos verdwenen. Vooral soja, palmolie en vlees worden met ontbossing in verband gebracht.

De sojateelt is de voornaamste bron van ontbossing in Zuid-Amerika, zo blijkt uit een onderzoek in opdracht van de Europese Commissie. De studie, waar onder meer VITO en KU Leuven aan meewerkten, wijt driekwart van de 3,4 miljoen hectare ontbossing wegens akkerbouw in Argentinië aan de uitbreiding van sojaplantages. In Paraguay is dit 1,6 miljoen hectare in dezelfde periode 1990-2008, waarvan 60 procent komt door sojateelt. [...]

Terwijl de EU wil bijdragen aan een halvering van de ontbossing in de tropen tegen 2020, veroorzaakt die import elders in de wereld veel meer ontbossing dan voor deze studie verondersteld werd. [...] Met negen miljoen hectare overzeese ontbossing door consumptie doet de EU het slechter dan Oost-Azië (4,5 miljoen ha) en Noord-Amerika (1,9 miljoen ha).

De groeiende vraag naar biobrandstoffen werd niet meegenomen in de studie zodat de Europese consument indirect voor nog meer ontbossing verantwoordelijk is. [...]

Bron: Vilt 05/07/2013

ILVO bevestigt: "sojaschroot **geen** nevenstroom"

Dorien Knockaert belichtte in een schitterende reeks 'Van boer tot bord' voor De Standaard in augustus ondermeer onze rundvleesproductie. Daarbij komt ook specialist Leo Fiems van het ILVO aan het woord. Hij doorprikt de mooipraterij waaraan Boer & Tuinder van 19 juli - opnieuw reagerend op Wervels Cerrado-actie - nog volop meedoet.

LETTERLIJK :

Soja: niemand wil de schuld

Een van de heikele kwesties in de Europese veelekt is de soja die onze koeien, kippen en varkens van eiwitten moet voorzien. Die wordt ingevoerd uit Zuid-Amerika en voor de teelt ervan is al veel regenwoud gekapt. Veel veeboeren vinden er geen graten in, omdat het geen hele sojabonen zijn, maar schroot, het restproduct dat overblijft na het persen van sojaolie. Eigenlijk is het een soort afvalverwerking, luidt hun argument.

'Vroeger was het inderdaad een restproduct', zegt Leo Fiems, de veevoerspecialist van het Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek, 'omdat er toen wereldwijd meer vraag was naar sojaolie voor menselijke consumptie dan naar schroot voor

veevoer. Maar intussen neemt de vraag naar schroot toe, terwijl de vraag naar olie afneemt. In de voedingsindustrie heeft koolzaadolie de sojaolie verdrongen.' Een van de redenen waarom de voedingsindustrie in Europa sojaolie mijdt, is dat een groot deel van de geïmporteerde soja genetisch gemodificeerd is. Voor ons veevoer is een reeks succesvolle ggo-rassen in de Europese Unie toegelaten, voor onze voeding niet. 'Voor runderen is soja wel minder prominent dan voor varkens en kippen', zegt Fiems. 'Ze hebben een heel andere spijsvertering en halen ook eiwitten uit schroot van lijnzaad, koolzaad en palmpitten, en tegenwoordig ook vaak uit het restproduct van bioethanolproductie. En uit gras, natuurlijk.'

Bron: *De Standaard* 3 augustus 2013

Gebruik van bestendig sojaschroot vermindert soja-import

Sommige maatschappelijke drukingsgroepen protesteren steeds vaker tegen de toenemende import van soja voor gebruik in veevoeding. Vaak vergeet men echter dat zelfgeteeld gras nog steeds de belangrijkste eiwitbron is op melkveebedrijven. Ruim 45% van de oppervlakte in Vlaanderen bestaat zelfs uit grasland. Bovendien wordt aan melkkoeien alleen sojaschroot vervoederd, wat in de praktijk neerkomt om recuperatie van een nevenstroom uit de voedingsindustrie.

De vakgroep Melkvee gaf ILVO de opdracht om na te gaan of de melkveehouderij haar afhankelijkheid

van soja-import kan verminderen. [...] Proeven werden opgezet om het effect na te gaan van een verhoogde bestendigheid van het soja-eiwit in de pens. [...] Uit de proeven blijkt dat het sojaverbruik fors verminderd kan worden, zonder in te boeten op de dierlijke prestaties. Door het sojaverbruik te beperken kan je bovendien de voederkostprijs drukken.

Bron: *Boer & Tuinder*, 19 juli 2013

(Noot van de Wervelredactie: een melkveeantsoen zonder soja vind je op één van de meest bezochte pagina's van onze website: wervel.be/melkveeantsoen)

The Muffinman

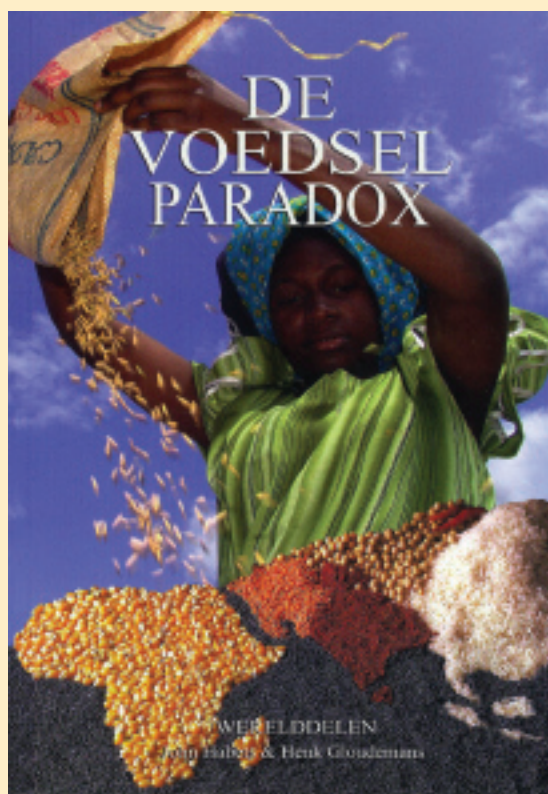
Terwijl de rechtsgang tegen de aardappelverplanters in Wetteren nog loopt, wordt er een DVD over een ander spraakmakend proces duchtig gebruikt, namelijk het rechtsgeding tegen 'The Muffinman'. Het gaat om Steven De Geynst die het verspillingsthema hoog op de politieke agenda zette. Zijn 'verdienste'? Weggegooid eten uit containers van supermarkten vissen en uitdelen. Hij werd voor de rechter gedaagd en - mede dankzij grote solidariteit van medestanders - vrijgesproken. In 30 minuten doet hij zijn aangrijpend verhaal en krijgen we zicht op de procesgang. Drie korte getuigenissen lichten enkele extra aspecten toe:

➤ **Kris Roels** van de Vlaamse landbouwadministratie licht een sluiertje open over de cijfers. Hoeveel ton voedsel wordt er in Vlaanderen weggegooid? Door gezinnen, voedingsindustrie, supermarkten, op het veld...

➤ **Luc Vankrunkelsven** van Wervel heeft het over de hoge consumptie van dierlijke eiwitten als een vorm van verspilling. Hij pleit voor eiwittransitie.

➤ **Peter Vandenberghe** van Comeos, de verenigde supermarkten, tracht de aanklacht van de Muffinman te ontkrachten.

De DVD bevat een Nederlandse, Franse en Engelstalige versie. Meer info: www.singeling.be

Uitgave van Stichting WereldDelen, Tilburg NL, 2013, 196 p.

Het betreft 14 interviews, ingeleid door John Habets & Henk Gloudemans, onder het thema: hoe is het mogelijk dat bijna één miljard mensen lijden aan hongersnood en ondervoeding terwijl er wereldwijd geen voedseltekort is. Op die fundamentele vraag geeft het boek een gefragmenteerd antwoord. Sommige interviews gaan zelfs nauwelijks of niet over die vraag, maar geven een zijdelings zicht op het probleem door in te gaan op de huidige door economie gedicteerde wereld. De lezer moet zelf met behulp van de inleiding de legpuzzel maken.

Susan George, bekend van haar boek *How the other half dies*, 1976, en pleitbezorgster van Attac, raadt aan om collectief in opstand te komen omwille van voedselzekerheid en – soevereiniteit. ‘Regeringen moeten handelen als in een oorlogssituatie . . . omwille van een duurzame economie.’ Organisaties als MST en La Via Campesina stelt zij ten voorbeeld; ngo’s moeten op Europees niveau tot samenwerking komen.

Francine Mestrum, auteur van *De rattenvanger van Hameln*, ziet de Wereldbank als een grote rattenvanger. De markt is geen machtsvrije ruimte; gelijke regels blijken voor ongelijke partners ongelijke regels te zijn. Een ‘vrije markt’ is een mythe. Ongelijkheid is het fundamentele probleem, niet armoede. Ontwikkeling(swerk) leidende tot goede infrastructuur en een sociaal stelsel, is verengd tot armoedebestrijding. Erger nog: geld van ontwikkelingshulp wordt aangewend voor vredesoperaties en zelfs voor het terugsturen van asielzoekers. Ook vraagt zij zich af of veel ngo’s wel een echt andere wereld willen.

Barbara van Paassen, adviseur van ActionAid, gaat in op de samenhang van honger met de opkomst van biobrandstoffen en het verschijnsel van landroof ten koste van lokale boeren. Er is sprake van mensenrechtenschendingen. In veel landen zijn eigendomsrechten niet gekadastréerd. Overheden maken

daarvan misbruik en sluiten contracten met het buitenland, de eigen boeren negerend.

Jan Douwe van der Ploeg - ruraal socioloog in Wageningen NL - klaagt de voedselimperie aan – reuzen op lemen voeten, die drijven op geleend geld: Albert Heijn (bijna failliet), Parmalat (na fraude failliet). Hij pleit voor een nieuwe landbouw die niet wezenlijk verschilt van de familiale en gebaseerd is op zelfstandig ondernemerschap en diversificatie, wat ook betekent: risicospreiding. Hij refereert aan de intensivering van de Chinese landbouw, die nog grotendeels in handen is van kleine boeren en met succes: in 1980 nog 600 miljoen mensen, vooral boeren, onder de armoedegrens, nu minder dan 10 miljoen. Merkwaardig is zijn schets van de Braziliaanse situatie. Het land is een grote agrarische exporteur, maar 60% van de bevolking lijdt aan een eenzijdig voedingspatroon. Hij signaleert miljoenen Brazilianen die terug naar het platteland willen wegens hun uitzichtloze situatie in de stedelijke slums. In meer voedselsoevereiniteit ziet hij de oplossing. Voor van der Ploeg is de Nederlandse situatie uit een oogpunt van voedselsoevereiniteit rampzalig. Nederland kent een zeer eenzijdige voedselproductie. Hij wijst op de risico’s van het eventueel stilvallen van de overzeese eiwitstroom naar Europa – de bodem onder onze vleesproductie zou ineens weg zijn.

Nellie Werner houdt zich bezig met het lot van inheemse stammen en hun rechten die na een VN-verklaring uit 2007 door een Conventie van de Internationale Arbeidsorganisatie al in 22 landen, waaronder Brazilië, wettelijk zijn vastgelegd. In het Westen is armoede een monetaire kwestie; bij inheemse stammen is verlies van land en van zelfredzaamheid allesoverheersend.

Prem Bindraban, onderzoeker aan de universiteit van Wageningen, gaat in op biobrandstof. Planten zijn heel inefficiënt in het vastleggen van (energie uit) licht. In onze contreien per saldo minder dan 1%; in de tropen 2,3%. Houdt men rekening met de in de productie aangewende energie dan resulteert een rendement van 0,2% in onze streken en 0,8% rond de evenaar. Beslag leggen op landbouwgronden voor biobrandstof is onverantwoord. Bindraban gaat ook in op het waterverbruik voor voedselteelten – de landbouw stuit hier op zijn limieten, zeker als het vleesverbruik wereldwijd nog gaat toenemen. Hij bespreekt verder de ontwrichtende invloed van de soja-import in de EU en de rol van de Wereldhandelsorganisatie daarin. Hij geeft de voorkeur aan zelfvoorziening op regionaal niveau, ook in de rijke landen. Voor Afrika vindt hij dat in de meeste gevallen de landbouw kunstmest nodig heeft gezien de meestal arme gronden. In macrotermen is biologische landbouw voor hem geen oplossing.

Esther de Haan spreekt over de rol van multinationale ondernemingen, vooral die welke actief zijn in de grondstoffenwinning in Kongo. Hier is de schending van mensenrechten het centrale thema naast de milieueffecten.

Otto Hospes spreekt over hoe het recht op voedsel waar te maken binnen het raamwerk van de mensenrechten, zoals in 1948 door de VN vastgelegd. Voedselhulp moet beschouwd worden als de ultieme actie. Veel andere acties moeten daaraan

voorafgaan. Hij stelt het functioneren van de Nederlandse sojacoalitie ter discussie en dringt erop aan dat de discussie over duurzaamheid ook wordt gevoerd in termen van mensenrechten en -plichten.

Hans Achterhuis, auteur van 'De utopie van de vrije markt', stelt dat het 'vrije markt' mechanisme geen wetenschappelijke basis heeft. Hij spreekt veel over het falen van de vrije markt, maar niet over voedsel, en amper over armoede of honger. Vrijwilligerswerk prijst hij.

Ray Patel, activist en auteur met vooral Afrikaanse en Amerikaanse werkervaring, vindt dat markten sociale regels nodig hebben en dat gewaakt moet worden voor fictieve handelsgoederen, zoals de emissiehandel waarmee de vervuiling van het milieu een recht en een handelsgoed is geworden. Hij klaagt het afschuifstelsel aan dat ertoe leidt dat een hamburger in de VS 1\$ kost, terwijl de all-in prijs rond de 200\$ ligt. De externe kosten drukken vooral op de armsten. Hij stelt dat honger en armoede niet te wijten zijn aan een tekort aan voedsel, maar aan een tekort aan macht. De oproep van La Via Campesina tot voedselsoevereiniteit vindt hij sensationeel: 'Mensen willen zeggenschap over wat ze nodig hebben om te kunnen leven: land, water, zaad en cultuur.' Wervel kan het beamen.

David Korten is een VS econoom. Hij wijst de weg naar een economie van echte welvaart: 'Geld uit het niets creëren, los van de creatie van iets van overeenkomstige waarde, is fantoom rijkdom.' Voedsel uit Afrika importeren? Neen, wel Afrika helpen om zijn eigen voedselsoevereiniteit te realiseren.

Dirk Geldof, auteur van Onzekerheid. Over leven in de risicomaatschappij. Komende uit een welvaartsmaatschappij raken we nu verzeild in een risicomaatschappij. Hij bespreekt vijf domeinen waarin die risico's tot uiting komen. Een sterk accent legt hij op de 'ecologische schuld' van de geïndustrialiseerde landen ten opzichte van het Zuiden en

over het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de EU zegt hij: 'Er is geen reden om de landbouwsubsidies niet méér naar kleinschalige, milieuvriendelijke en biologische landbouw te laten gaan in plaats van naar grootschalige industriële landbouw.'

Diana Skelton, Amerikaanse activiste, is bezig met de extreme armoede in de zogenaamde vierde wereld. Ook voor haar staat centraal de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens uit 1948. Voor haar zijn de millenniumdoelstellingen van 2000 een echte stap voorwaarts in tegenstelling tot Francine Mestrum die zegt: 'De millenniumdoelstellingen kunnen gewoon niet gehaald worden. . . met de huidige groei duurt het volgens de VN tot 2147 voordat in Afrika de extreme armoede met de helft is verminderd! 54 landen zijn vandaag de dag armer dan ze in 1990 waren!'

Peter Tom Jones - bekend van het boek Terra incognita - staat voor een ethiek van verbondenheid en wil naar een ecologische economie in plaats van een milieueconomie. Hij keurt de sojastroom naar het veevoer af en stelt: 'De veesector is op dit moment verantwoordelijk voor meer uitstoot van broeikasgassen dan alle transport wereldwijd samen.' Vrijheid van handelen is voor hem een relatieve vrijheid, een vrijheid samen met anderen. In plaats van een milieutax zou hij liever verhandelbare vliegquota zien. Het zou de armen, de niet-vliegers, nog iets opleveren; een milieutax in zijn ogen niet. [volgende berekening is voor mijn verantwoording: 5,3 triljoen burger-vliegkilometers (cijfer van 2012 volgens ICAO.INT), ofwel ca 750 km per wereldburger à €0,05 = €37,5.] Verrekening via ziekenfonds? Voor een gezin met drie kinderen zou dat een basisinkomen van €190 per jaar zijn. Bescheiden maar ook revolutionair.

De inleiding van Habets en Gloudemans is de bindende factor in het boek.

Gert Coppens

FILM - Soja, gifbonen uit Brazilië

Begin 2012 zocht de Nederlandse cineast Wiek Lenssen contact met Wervel: hij moest dringend een film maken over soja, naar aanleiding van een groot sojadebat dat op stapel stond in Venlo. "Maar de soja is juist geoogst. Je kan nu geen film maken over soja", was het antwoord. Toch trok hij naar Mato Grosso in Brazilië en realiseerde drie sterke kortfilms over de sojaproblematiek en onze Europese verantwoordelijkheid. Geen wuivende sojavelen, maar desolate woestijnen na de soja-oogst en betrokken Brazilianen komen in beeld.

➔ **Soja-agro en het geweld tegen de Guarani-indianen:** de tragiek van het inheemse volk, de Guarani, opgejaagd en verjaagd voor soja en suikerriet.

➔ **Soja, gifbonen uit Brazilië:** professor Pignatti (federale universiteit Cuiabá) getuigt over de gifresidu's die hij vond in de moedermelk van alle onderzochte vrouwen in Lucas do Rio Verde. En dat terwijl

deze gemeente dient als uithangbord van het duurzaamheidslabel van de Round Table on Responsible Soy (RTRS): alarmerend en aangrijpend.

➔ **Grootschalige sojateelt versus kleine Braziliaanse boeren:** biologische boeren in hetzelfde Lucas do Rio Verde kunnen bijna onmogelijk aan agroecologie doen. De vliegtuigen met sproeistoffen vliegen langs hun bedrijf.

De DVD is verkrijgbaar in Nederlandse, Portugese en Franse versie. De vertaling werd mee mogelijk gemaakt dankzij Oxfam Solidariteit. De Portugese versie werd tijdens de laatste Werveltournee veelvuldig in Brazilië gebruikt. Tijdens het grote sojadebat in Venlo waren heel wat figuren uit de film aanwezig in het panel. De Nederlanders werden sterk bevraagd en aangeklaagd door de Guarani over dit gewelddadige en dodelijke conflict.

Meer info: www.wieklenssenfilm.nl; klik 'het duurzame varken'.

Klimaatactiekamp Brugge: 'Transitie naar een duurzame samenleving'

Van woensdag 24 juli tot dinsdag 30 juli vond het klimaatactiekamp plaats in Brugge. Een week vol workshops, actievoorbereiding, veganistische maaltijden en kampvuurgezelligheid op een groene weide in Assebroek. De weide behoort tot een groter natuurgebied, deels bedreigd door verkavelingsplannen.

Low impact man - Tussen twee lange, zware onweders, die het kamp deels onder water zetten, verschaften talrijke sprekers nuttige en interessante inzichten. Eén van hen was Steven Vromman (de Low Impact Man) die zijn nieuwe voorstelling als volgt samenvatte:

(1) We moeten stoppen met over crisis te praten, wat we nu meemaken is het einde van een tijdperk.

(2) Onze materiële welvaart is de laatste 150 jaar exponentieel gestegen tot vandaag, maar een duurzame transitie is slechts mogelijk als we ons met wat minder materiële welvaart tevreden stellen.

(3) Onder druk van het landschap raakt het regime intern verdeeld, terwijl de onderstroom (de niche) aan het groeien is. Dit proces duurt zo'n 20-30 jaar en leidt tot een nieuw regime. De transitie omvat een verschuiving van globalisatie naar lokalisatie, van competitie naar coöperatie, van kwantiteit naar kwaliteit, ...

COP-19 - Koen Verbrugge van climatejustice.eu riep op in actie te komen tijdens de volgende internationale klimaatonderhandelingen in Warschau: COP-19 (de negentiende "Conference of the Parties" georganiseerd door de Verenigde Naties, van 11 tot 22 november). Op zaterdag 16 november wordt een mars georganiseerd in Warschau. Koen stelde dat "sociale, klimaat- en syndicale bewegingen gelijke grond kunnen vinden in hun oproep naar een rechtvaardige wereld. Geen groene economie met verdere exploitatie en steeds toenemende ongelijkheid. We willen een verandering van het systeem, een breuk met het verleden, een transitie naar een maatschappij die sociaal rechtvaardig én ecologisch duurzaam is. Echte veranderingen in de maatschappij komen er pas als burgers hun ongenoegen uiten, op straat komen en verandering eisen". **Klimaat en Sociale Rechtvaardigheid legt een trein Brussel-Warschau in.** Die is enkel mogelijk bij minstens 500 ingeschreven kandidaten tegen eind september. Meer info: climatejustice.eu

Landbouw - Johan Deblaere presenteerde biolandbouw, en Ole Deschaut zette zijn nog jonge CSA-project (*community supported agriculture*) in Oostende uiteen: een tot nu toe succesvol en boeiend verhaal, want niet vanzelfsprekend om een schapenweide op stevige kleigrond op een paar maanden tijd om te vormen tot een veld vol groenten. Hij wil ook bakkers en vissers in Oostende tot een CSA-model bewegen. Dat voedselvoorziening cruciaal is in de transitie, werd door alle workshops aangehaald. Steven Desanghere van Field Liberation Movement, Maaïke Raaijmakers van Aseed en Louis De Bruyn van de Werkgroep Eigen Zaadteelt animeerden de landbouwsessie. Kwamen nog aan bod: "Hoe bouw ik een composttoilet?" en "Hoe heilzaam en voedzaam zijn doodgewone wilde planten zoals Duizendblad, Brandnetel, Paardenbloem, Weegbree, Kaasjeskruid, Heermoes, ...voor mens en tuin?"

D19-20 - De alliantie D19-20 omvat boeren, Brusselse vakbonden, verschillende sociale en burgerbewegingen (Oxfam, Climaxi, Constituente.be, Euro-actiecomités) en burgers die besloten te mobiliseren tijdens de Europese top van 19 en 20 december in Brussel. Onderwerp van strijd zijn de Europese strategie om de winsten van een kleine minderheid te behouden of te vergroten, het ondemocratische vrijhandelsakkoord met de Verenigde Staten en de uitdunning van het Europese boerenbestand ten voordele van de agro-industrie. Onderteken en verspreid de oproep op www.D19-20.be

Een enorm onweder zette tijdens de oproep tot actie de hemelsluizen open en zette delen van het kamp onder water. Terwijl een paar uur later de bliksems wegtrokken, werd het kampvuur terug levendig en kleurde de avond met live djembé muziek en gedichten.

Actie - De metsambageanimeerde optocht *Brugge klimaatneutraal?* ging van de Burg naar de markt. Terwijl de deelnemers neerlagen, werden toehoorders wakker geschud en aangespoord om zelf na te denken, bewuster te leven en de handen in elkaar te slaan. Ook klimaatvluchtelingen en de uitbreiding van de haven van Zeebrugge waren onderwerp van actie: transitie begint aan de haven.

Bekijk de film op wervel.be/klimaatactiekampbrugge

Dominique Brosteaux

Zuid noord

In de rubriek Zuid-Noord willen we de nadruk leggen op het Zuiden in relatie tot het Noorden. Geen paternalisme hier: er is ook een 'Noorden' in het 'Zuiden' en omgekeerd. Maar de onderlinge afhankelijkheid ontrafelen kan helpen om het zwart-witverhaal te kleuren..

Parijs: lichtstad tot in Brazilië

Toch leefde er in de 19e eeuw geen ressentiment tegen Frankrijk, de Franse taal en de Franse cultuur. Integendeel, Parijs was een lichtbaken voor de Braziliaanse elite. Het Frans was chic en werd dus onder elkaar gesproken, een beetje te vergelijken met wat we tot diep in de 20ste eeuw in het Nederlandstalige deel van België beleefden.

De Portugese kroon ging over in de handen van twee Braziliaanse keizers, die de 19e eeuw kende. De Franse taal en cultuur was de gekroonde hoofden niet vreemd.

China bepaalt nu luxemarkt

Tot in de jaren '90 moesten Braziliaanse rijken naar Londen en Parijs om de dure snufjes die bij hun status passen, aan te schaffen. Sinds begin 21ste eeuw vind je duurdere winkels in São Paulo zowel als in Europa. Ze moeten dus voor hun dringende behoeften niet ver meer vliegen. Een privé-helikopter volstaat om je in São Paulo te bewegen. Europa blijft nog wel een referentie en

het oude continent wordt nog regelmatig gefrequenteerd. De Brazilianen krijgen wel zwaar concurrentie van de Chinese midden- en topklasse. Een recente studie van Ban & Co toont aan dat wereldwijd 1 op 4 luxeproducten en nagenoeg een derde van de luxegoederen die in Europa worden geproduceerd, verkocht worden aan een Chinese consument. McKinsey & Co meldt dat tweederde van de luxe consumenten op het Chinese vasteland naar het buitenland afreist om zijn aankopen te doen. Deels om de Chinese belasting van 37 % op luxegoederen te omzeilen. In 2005 voorspelde de Wereld Toerisme Organisatie dat er tegen 2020 zo'n 100 miljoen Chinese toeristen zouden zijn. In 2012 trokken echter al 80 miljoen Chinezen naar het buitenland. De 100 miljoen zal dus vlugger gehaald worden. Alleszins véél meer consumenten dan Brazilië ooit kan uitsuren.

President

Niet alleen kleren of reukwerk zijn vaste waarden geworden. In de supermarkten van Rio de Janeiro wordt nu promotie gemaakt voor 'President'. Je weet wel, die 'goede boter', die je in elk hotel vindt dat zichzelf wat respecteert.

Toch een beetje een gekke wereld, als je't mij vraagt: Franse koeien die soja uit Lucas do Rio Verde moeten vreten. Woud dat vernietigd werd, vliegtuigen die gif moeten spuiten over het groene goud. Inheemse volkeren en kleine boeren die opgejaagd en langzaam vergiftigd worden¹. Een vrachtwagen die tot aan de haven van Paranaguá 2450 km. lang CO2 en roet moet produceren. Schepen die de soja naar Bretagne verscheppen. Holsteinerkoeien die gras, soja en maïs omzetten in melk. Melk die omgezet wordt in boter. Diepvriesscheppen die President naar Brazilië vervoeren. Wie weet, zo nu en dan een vliegtuig. Supermarkten die Franse boter aanprijzen, ten koste van Braziliaanse boter.

geen water geen later

Ecokerk, de groene organisatie van de Vlaamse christenen, voert campagne rond thema's op het kruispunt tussen ecologie en spiritualiteit.

In 2013 vraagt Ecokerk ons om duurzaam om te gaan met water. Kijk voor waterspaartips, inspiratie en activiteiten in je buurt op www.ecokerk.be

Doe mee en drink een glas fris kraantjeswater. Spaar water door lokale en seizoensgebonden groenten te eten. Bestel onze waterbrochure of boek onze spetterende waterkwis!

Steun ons! Doe een gift op BE84 7995 5037 4059 (mededeling: steun Ecokerk)
Bereik ons! Ecokerk, Huidenvettersstraat 165, 1000 Brussel
www.ecokerk.be | ecokerk@netrv.be

We geven 5 exemplaren weg van het boek "Hemel en Aarde huwen" van Braziliaans ecotheoloog Marcelo Barros

Schrijf je in op onze e-nieuwsbrief en WIN.
Mail naar ecokerk@netrv.be

Jullie eten onze Cerrado op

Professor Irene Cardoso riep onlangs nog in Wageningen uit: "Jullie Nederlanders eten onze Cerrado en drinken ons Atlantische Woud op." En: "Wij hebben geen sojabonen nodig. Jullie hebben ze nodig." Ze legde uit dat 46% van alle soja die in de Braziliaanse Cerrado geproduceerd wordt, naar Nederland gaat. Daarmee worden onder andere koeien gevoederd. De kaas die dat oplevert, komt weer in Braziliaanse supermarkten terecht, terwijl de eigen Braziliaanse rauwmelkse kazen niet verkocht mogen worden. Ook 80% van het sinaasappelsap gaat naar Nederland en België.

Cardoso staat dan ook voor een andere landbouw dan waar de meesten van haar collega's in Wageningen voor bekend staan. Ze is professor bodemkunde aan de universiteit van Viçosa en vice-voorzitter van de Braziliaanse Agro-ecologie Associatie. Ze begeleidt boeren met interessante agroforestry projecten in de Mata Atlântica (of beter: in wat nog overschiet van het Atlantisch woud aan de Oostkust).

Papierpulp voor onze wegwerpzakdoekjes

Boter van 'President' in Rio de Janeiro spreekt tot de verbeelding, maar zijn andere taferelen in de wereldhandel normaler? Europese melkpoeder van koeien gevoederd met Braziliaanse soja naar Senegal², Nederlandse en Braziliaanse diepgevroren kippenbillen in Kameroen³, ethanol uit suikerriet in Mato Grosso do Sul voor 'groene' auto's in Brussel⁴, eucalyptusmonoculturen in Bahia voor papierpulp richting Europese consument⁵, Vlaamse peren naar China (bestaat nog geen film over!), soja van Braziliaanse fazendeiros in Mozambique voor de varkens in China (moet hoognodig een film over gemaakt worden), ...

En zo heb je meteen een overzicht van films die we tijdens de tournee in Brazilië gebruiken.

Luc Vankrunkelsven, Rio de Janeiro

¹ Grãos batizados, drie kortfilms van Wiek Lenssens over de interafhankelijkheid van Braziliaanse soja en Nederlands vlees.

² Koe nummer 80 heeft een probleem, een DVD van Vredeseilanden, Wervel, Oxfam-Solidariteit en buitenlandse partners. In vijf talen.

³ Gekke kippen, een film van de Europese ngo's van evangelische kerken.

⁴ De donkere kant van groen, een film van An Baccaert over de ethanolproductie en de situatie van de Guarani in Mato Grosso do Sul.

⁵ Duurzaam op papier, een film van An-Katrien Lecluyse en Leo Broers over Braziliaanse eucalyptus voor de Europese markt.

Luc blogt op lucvankrunkelsven.wordpress.com en schreef diverse boeken over de interafhankelijkheid van Brazilië-Europa, in het Portugees en Nederlands te verkrijgen.

Agenda

ooit nagedacht over
sparen bij Triodos Bank

Triodos Bank

de duurzame bank

geef gerust een seintje:

Paul Pals,

afgevaardigd agent CBFA 101 327 cB

Nieuwpoort 4, 9660 Brakel

pals.opdebeeck@scarlet.be

055/42 56 92

Lukemieke

Vlamingenstraat 55

3000 Leuven

016 22 97 05

Open elke werkdag
van 12 tot 14uur en
van 18 tot 20uur30

SEPTEMBER

- 11 (inter)nationale Cerradodag
- 15 Dag van de landbouw. Koolzaadfietstocht "Op zoek naar het zwarte goud" Nieuwpoort.
- 17 Vandana Shiva in NT-GenT
- 14-22 Tweede hennepweek. Details: zie pagina 6 van deze krant of facebook.com/drugsvrij
- 21 Masereelfonds: ggo-debat in Bredene. Deelname Wervel.
- 22 Antwerpen Boert op Parkspoor Noord
- 24 Open planningsavond in Brussel van de volgende campagne Lokaal, Eco & Fair
- 28 Wereldfeest Deinze

OKTOBER

- 2-12 Week van de Fair Trade
- 6 Interactieve Wervelstand LEF-campagne, Vlaams Bezoekers- en Natuureducatie Centrum "De Nachtegaal", De Panne
- 10 Voorstelling 'The Muffinman' in het Elzenhof te Elsene. Inleiding en nabespreking Wervel.
- 18, 19 en 20 Actieweekend 11-11-11 campagne 'Ik kook van woede'. Zaaï en plant nu al je eigen groenten als uiting van jouw "lokale woede".
- 24 Kookcursus in Diest vanuit het wervelboek 'De smaak van diversiteit'. Thema: 'Oergranen en glutenvrij'.
- 25 11.11.11.-avond in Zwevegem. Wervel over Brazilië-Europa en onze consumptie.

NOVEMBER

- 8 11.11.11.-debat in Lennik, o.a. met Piet Vanthemsche (Boeren bond) en Luc Vankrunkelsven (Wervel)
- 14 planningsavond Wervel

Data van vergaderingen van regionale en themagroepen krijgt u op het Wervelsecretariaat: bel 02/ 893.09.60 of e-mail: info@wervel.be .